

Ruben Willaert
restauratie & archeologie

Archeologisch vooronderzoek Sint-Medardusstraat Wervik

Bureaustudie en prospectie met ingreep in de bodem

Ruben Willaert bvba

Ten Briele 14 bus 15
B-8200 Brugge
T 0032 50 36 28 20
info@rubenwillaert.be
www.rubenwillaert.be

Colofon

Ruben Willaert bvba

Auteurs: Verdegem S. & De Gryse J.

Foto's en tekeningen: Ruben Willaert bvba

In opdracht van: Stad Wervik

D/2015/12.814/7

© Ruben Willaert bvba, Brugge, 2017

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Ruben Willaert bvba.

Ruben Willaert bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

INHOUD

Inhoud.....	3
1. Inleiding	6
1.1. Kader	6
1.2. Ruimtelijke situering	7
2. Bureaustudie.....	8
2.1. Algemeen	8
2.1.1. Onderzoeksopzet en uitgangspunten	8
2.1.2. Methode	9
2.1.3. Afbakening en beschrijving van het plangebied	11
2.2. Historische context.....	12
2.2.1. Algemeen	12
2.2.2. Sint-Medarduskerk en kerkomgeving	13
2.3. Archeologische context	30
2.3.1. Chronologisch overzicht.....	30
2.3.2. Geografisch overzicht	36
2.4. Inventarisatie historische en archeologische gegevens	39
2.4.1. Vóór de kerk?	39
2.4.2. De kerk	40
2.4.3. Het kerkhof	41
2.4.4. De kerkhofmuur	45
2.4.5. Hospice des Vieillards	47
2.5. Verstoringen van het bodemarchief	50
2.5.1. Reeds verstoorde zones	50
2.5.2. Geplande werken	50
2.6. Conclusies en aanbevelingen	52
2.7. Bibliografie	56
2.7.1. Literaire bronnen	56
2.7.2. Internetbronnen	56
3. Prospectie met ingreep in de bodem (proefputten).....	57
3.1. Algemeen	57
3.1.1. Onderzoeksopzet en uitgangspunten	57
3.1.2. Methode	58
3.2. Resultaten	60
3.2.1. Stratigrafie	60
3.2.2. Archeologische resten.....	63

3.3.	Interpretatie	77
3.4.	Evaluatie en advies	81
3.4.1.	Algemeen	81
3.4.2.	Evaluatie en Advies projectgebied	82
3.5.	Bibliografie	85
4.	Bijlagen	86
4.1.	Nota Tractebel.....	86

Geen gegevens voor lijst met afbeeldingen gevonden.

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	West-Vlaanderen
Gemeente:	Wervik
Kadastrale gegevens:	Afdeling 1, Sectie C, openbaar domein
Projectcode:	A376-14
Vindplaatsnaam:	Sint-Medardusstraat
Coördinaten projectgebied:	NW: 56.321,7; 163.807,4 NO: 56.419,9; 163.823,5 ZO: 56.404,4; 163.778,8 ZW: 56.329,7; 163.778,8
Opp. Projectgebied:	1935 m ²
Opp. Onderzocht gebied:	64,8m ²
Opdrachtgever:	Stad Wervik
Projectverantwoordelijke:	Janiek De Gryse Ruben Willaert bvba
(vergunninghouder):	T: 050/36 28 20 E: info@rubenwillaert.be
Bevoegde overheid:	S. De Decker Agentschap Onroerend Erfgoed Koning Albert I-laan 1.2 bus 92 8200 Brugge T: 050/ 24 81 81 E: sam.dedecker@rwo.vlaanderen.be
Nr. opgravingsvergunning:	2015/213
Nr. vergunning metaaldetectie:	2015/213 (2)
Uitvoering van het veldwerk:	6-9/9/2016
Beheer en plaats documentatie:	Stad Wervik
Beheer en plaats van stalen en vondsten:	Stad Wervik

1. INLEIDING¹

1.1. KADER

De stad Wervik plant de heraanleg van de omgeving van de Sint-Medarduskerk. Bij deze werken zouden het kerkplein en de zones rond de kerk gemiddeld 60 cm worden uitgegraven in functie van de nieuwe bestrating. Deze uitgravingen zijn mogelijk bedreigend voor het aanwezige archeologisch erfgoed.

Omwille van de mogelijke aantasting van het archeologisch erfgoed in de ondergrond, is door het agentschap Onroerend Erfgoed (OE) van de Vlaamse Overheid aanbevolen om op deze locatie een archeologische terreininventarisatie door middel van een prospectie met ingreep in de bodem uit te voeren. Voorafgaand aan dit veldonderzoek werd een bureaustudie gevraagd om de gekende archeologische en historische gegevens in kaart te brengen. Op basis van deze gegevens kan de strategie van het terreinonderzoek worden bepaald.

Figuur 3. Projectlocatie (rode ster) aangeduid op de topografische kaart (©AGIV).

¹ Onze dank gaat uit naar Bernard Delvoye voor het aanleveren van historische data en het delen van zijn kennis inzake.

2. BUREAUSTUDIE

2.1. ALGEMEEN

2.1.1. ONDERZOEKSOPZET EN UITGANGSPUNTEN²

Doel van de archeologische bureaustudie is om de aanwezigheid en bewaringstoestand van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, om de historische bebouwing te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

Hiervoor dient:

- het plangebied afgebakend en beschreven te worden;
- de gekende archeologische en historische waarden en indicatoren geïnventariseerd en geëvalueerd te worden;
- reeds verstoorde en/of reeds onderzochte zones in kaart te worden gebracht;
- een beschrijving gemaakt te worden van de geplande werken, de uitvoeringswijze van deze werken en de potentiële impact ervan op het bodemarchief.

Volgende bronnen worden minstens geraadpleegd:

- Erfgoedinventarissen:
 - Centrale Archeologische Inventaris en de hierin vermelde bronnen
 - Inventaris bouwkundig erfgoed
 - Beschermingsdossier St-Medarduskerk
- Historische kaarten en iconografie:
 - Ferraris kaart
 - Primitief kadaster
 - Popp kaart
 - Kadasterplannen vanaf de 19e eeuw
 - Atlas van de buurtwegen
 - Lokaal beschikbare historische kaarten
 - Historische luchtfoto's
 - Historische grondplannen
 - Iconografische bronnen
- Gekende archeologische en historische waarden:
 - Amateurarcheologen en heemkundige kringen
 - (Inter)gemeentelijke, regionale en provinciale archeologische diensten
 - Regio-experts

² Overgenomen uit de BVW voor een archeologische prospectie met ingreep in de bodem: Wervik, Sint-Medardusstraat.

- Literaire bronnen (o.m. mbt de geschiedenis van de St-Medarduskerk)
- Bodemgebruik en topografie:
 - Topografische kaarten
 - Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen
 - Orthofoto's
 - Lucht- en satellietfoto's
 - Huidige gebruikers

Om de impact van de toekomstige werkzaamheden op het archeologisch erfgoed vast te stellen wordt gebruik gemaakt van de meest recente gegevens die de opdrachtgever of ontwerper kan aanleveren, nl.:

- Plannen van de huidige bebouwing
- Ontwerpplan en inrichtingsplan
- Aard en omvang van de toekomstige verstoring
- Diepte grondwatertafel
- Gepland grondverzet: verwijdering (waar, hoe en hoe diep), verplaatsing (waar, hoeveel, tijdelijke opslag) of bewerking van de bodem in functie van de werken
- Technieken, zones en dieptes waar grondverbetering wordt voorzien
- Technieken, zones en dieptes waar grondbemaling wordt voorzien
- Verslagen van bodemsonderingen

De historische kaarten en de resultaten van de analyses worden indien relevant gegeorefereerd en geprojecteerd op de actuele kadasterkaarten.

2.1.2. METHODE

De opzet van deze studie is een zo correct en volledig mogelijk beeld te schetsen van het archeologisch potentieel van het plangebied. Het resultaat van het onderzoek is met andere woorden de uitkomst van de vergelijking tussen het te verwachten bodemarchief enerzijds en de verstoring van dat bodemarchief anderzijds. Deze resultaten kunnen dan afgewogen worden tegenover de geplande werkzaamheden om zo in te schatten in welke mate archeologie bedreigd wordt.

In eerste instantie zal het onderzoeksgebied worden afgebakend en beschreven (§ 3). Hierbij wordt kort weergegeven wat de huidige toestand is van het plangebied en welke omvang en dimensies het heeft.

Vervolgens wordt op basis van historische bronnen een chronologisch beeld geschetst van het plangebied (§ 4). Hierbij zal eerst algemeen en zeer beknopt de geschiedenis van de stad Wervik worden beschreven (§ 4.1) om vervolgens dieper in te gaan op de historiek van de Sint-Medarduskerk zelf en haar directe omgeving (§ 4.2). De algemene geschiedenis van de kerk zal worden verhaald op basis van het geschreven bronmateriaal (§ 4.2.1). Nadien wordt de evolutie van de inrichting van de kerk en kerkomgeving bestudeerd en in kaart gebracht op basis van

historische kaarten en luchtfoto's (§ 4.2.2) enerzijds en iconografische bronnen (§ 4.2.3) en foto's anderzijds.

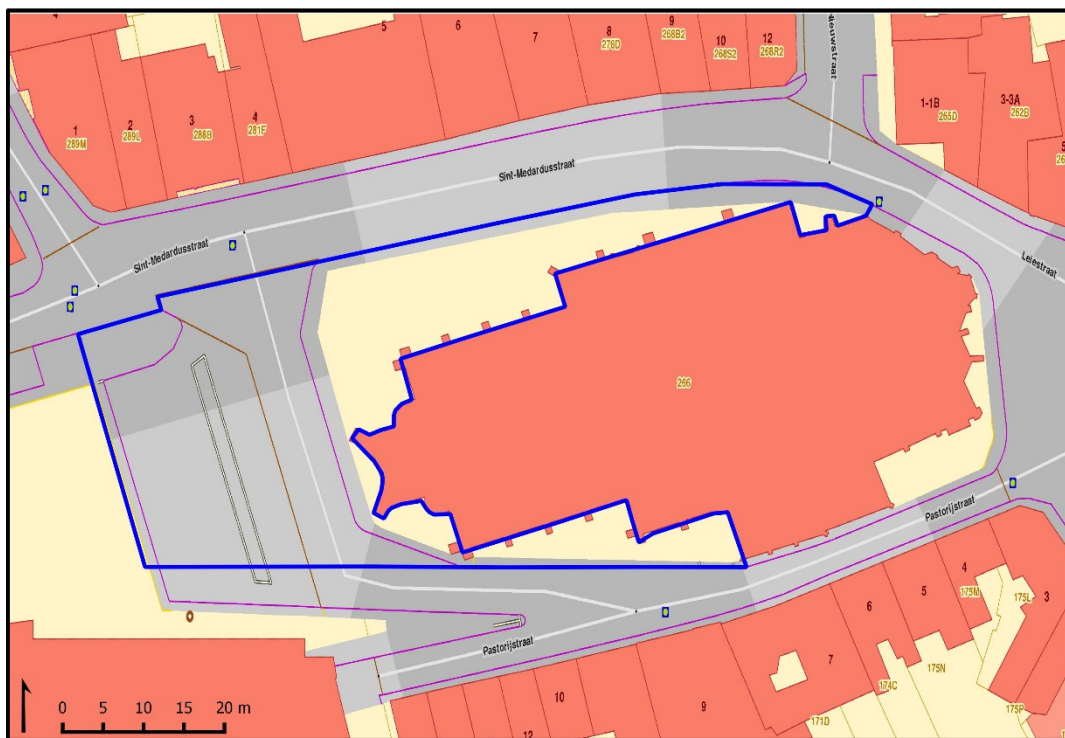
Een volgende stap is het in kaart brengen van de geschiedenis van Wervik en meer specifiek de kerk(omgeving) op basis van de archeologische kennis (§ 5). Archeologische data kan enerzijds een beeld schetsen van de geschiedenis voor periodes waar de historische bronnen niet of slechts beperkt beschikbaar zijn. Anderzijds geeft archeologie een aanvulling op de kennis van de historische periodes. Tenslotte kan op basis van de archeologische data uit de directe omgeving een inschatting gemaakt worden van de bewaringsgraad en diepteligging van het bodemarchief binnen het plangebied. Om deze data enigszins overzichtelijk te houden zullen er twee overzichten gegeven worden. In eerste instantie zal een chronologisch beeld geschetst worden van de Wervikse geschiedenis op basis van archeologische resultaten (§ 5.1). Vervolgens wordt nog een opsomming gegeven van dezelfde archeologische resultaten, ingedeeld op basis van hun geografische ligging (§ 5.2) in plaats van chronologisch.

Uiteindelijk kan op basis van de historische context en de archeologische data een inventarisatie gebeuren van de relevante indicatoren voor het plangebied (§ 6). Deze inventaris kan dan tegenover de geplande werken geplaatst worden (§ 7). Op basis van deze vergelijking zal uiteindelijk een conclusie met aanbevelingen geformuleerd worden, die toelaat de archeologische prospectie meer gericht te gaan inplannen (§ 8).

2.1.3. AFBAKENING EN BESCHRIJVING VAN HET PLANGEBIED

Het projectgebied is net geen 2000 m² groot en situeert zich ten noorden, ten westen en ten zuiden van de Sint-Medarduskerk te Wervik. Aan de zijde van de kerk sluit het plangebied steeds aan tot tegen de kerkmuren. Langs de buitenzijden ligt de grens zoveel mogelijk op de scheiding tussen de openbare weg en het voetpad/kerkplein dat rond de kerk ligt. Enkel in het westen strekt het projectgebied zich uit tot voorbij de stoeprand, namelijk tot aan de grens van WZC Het Pardoën, en bevat daar ook het NZ-gerichte gedeelte van de pastorijsstraat en de parkeerplaatsen. Zowel de stoep, de straat als de parking bestaan uit betonklinkers en kasseien. De parking bestaat uit 2 rijen parkeerplaatsen die van elkaar gescheiden zijn door een middenberm waarin een drietal bomen staan geplant.

Op het kerkplein, aan de zijde van de Sint-Medardusstraat staat een vierkantig plantsoen en een monument ter nagedachtenis van de Eerste Wereldoorlog. Aan de zijde van de Pastorijsstraat, ten zuiden van de kerk, bestaat het kerkplein voor een groot deel uit beplanting.

Figuur 5. Onderzoekgebied op huidige kadaster (GRB ©AGIV).

2.2. HISTORISCHE CONTEXT

2.2.1. ALGEMEEN

Op basis van archeologische gegevens kan er vanuit gegaan worden dat Wervik en omgeving reeds in de prehistorie een sterke aantrekkingskracht hadden voor jager-verzamelaars en de eerste boeren. In de ijzertijd moet het landgebruik zelfs al behoorlijk uitgebreid zijn geweest, afgaande op de spreiding van archeologische vondsten uit deze periode.³

In de Romeinse periode was Wervik een niet onbelangrijke plaats, toen bekend als Viroviacum, met een grote welstand die was af te leiden uit de stenen gebouwen, verwarmde vertrekken, stromend water,... De *vicus* bevond zich op een belangrijk knooppunt van de weg Boulogne-Bavay en de Leie. Vermoed wordt dat de oorsprong te zoeken is in een vroeg-Romeins, militair kamp dat een grote bloei kende dankzij intensieve handel in de 1ste en 2de eeuw n.Chr.

Opgravingen en ander archeologisch onderzoek toonde reeds aan dat de Romeinse nederzetting zich concentreerde op de noordelijke oever van de Leie, meer bepaald rond het St-Maartenplein en Steenakker. Daarnaast zijn er ook verschillende aanwijzingen dat er zich toen ook een brug bevond ter hoogte van de huidige brug. Het is dan ook aannemelijk dat de oevers van de Leie intensief ontwikkeld waren.⁴

Het uiteenvallen van het Romeinse Rijk betekent ook het einde van een bloeiend tijdperk voor Wervik. Over de periode tussen de 4de en de 10de eeuw is er weinig geweten. Zowel de archeologische vondsten als de historische bronnen over deze periode zijn karig. Er is een vermoeden dat de kern van de bewoning zich heeft verplaatst, maar waarheen is niet geweten.

Vanaf de 11de eeuw begint de stad terug te bloeien. Wervik wordt in de Middeleeuwen een niet onbelangrijk handelsstadje dat vooral gebaseerd was op de lakennijverheid. Belangrijk voor deze handel was de directe ontsluiting via de Leie. Deze opleving was echter van korte duur. De Pest en brandstichtingen leidden tot een nieuwe instorting van de Wervikse welvaart. Vanaf de 15de eeuw zet het verval zich geleidelijk in en rond het einde van de 18de eeuw is Wervik niet veel meer dan een agrarisch stadje geworden dat zich enkel nog weet staande te houden met tabaksteelt. Een belangrijke factor in het verval van Wervik zijn de godsdienstoorlogen van de 16de eeuw. Het calvinisme vond veel gehoor bij de Wervikenaren, en dit met dramatische gevolgen. Tijdens de Bloedraad laat de hertog van Alva de geuzen in Wervik executeren en in 1578 leidt de oorlog tot de verwoesting van de stad en de uittocht van veel van de inwoners.

Gedurende de 19de eeuw blijft Vlaanderen vasthouden aan de agrarische tradities. Het gevolg is armoede en emigratie. Daar tegenover komt in het noorden van Frankrijk een gemechaniseerde textielindustrie op gang. Reeds snel wordt de vraag naar arbeidskrachten groot, en ontstaat het fenomeen van grensarbeid. Wervik wordt een van deze typische grensgemeenten die als 'slaapsteden' dienst doen voor de grensarbeiders.⁵

³ BONCQUET T. & DE GRUYSE J. 2014

⁴ BONCQUET T. & DE GRUYSE J. 2014

⁵ VERDEGEM S. et al, 2012

In de voorbije eeuw komt de stad niet onbeschadigd uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog. In 1914-'18 ligt Wervik lange tijd in het Duitse hinterland, niet ver achter de frontlijn in de regio Mesen-Warneton. Grote delen van de stad zijn na de oorlog beschadigd, waaronder ook de Sint-Medarduskerk.⁶

2.2.2. SINT-MEDARDUSKERK EN KERKOMGEVING

A. Algemeen⁷

De oorsprong van de Sint-Medarduskerk gaat terug tot het begin van de 13de eeuw. Dankzij de bloeiende nijverheid groeide Wervik op alle vlakken. De toenmalige parochiekerk van Sint-Maarten was te klein geworden en de bouw van een nieuwe kerk werd noodzakelijk. Omdat er geen plaats was in het centrum van de stad werd een locatie gekozen aan de rand van de stad, langs de Leieoever. Dit verklaart de ietwat atypische ligging van de kerk.

De oorspronkelijke kerk, in een vroeg-gotische stijl, was aanzienlijk kleiner dan de huidige kerk en bestond vermoedelijk uit een koor en een driebeukig schip. In 1382 werd de kerk, samen met grote delen van de stad, verwoest door plunderende soldaten van het Franse leger die het gebied doorkruisten voor of na de Slag om Westrozebeke. Van deze kerk bestaan echter geen historische kaarten of iconografisch bronmateriaal. De enige aanwijzingen zijn geschreven bronnen en het aantreffen van de mogelijke funderingsmuren tijdens aanpassingswerken in 1928. Op basis van deze muurresten werd een hypothetisch grondplan gereconstrueerd.

Bijna onmiddellijk werd begonnen met de heropbouw van de kerk, die nu minstens dubbel zo groot was als de eerste. Hierbij werd de zuidelijke funderingsmuur geïncorporeerd waardoor de nieuwe kerk een onregelmatige kooromgang kreeg, dit in sterk contrast met het regelmatige karakter van het koor, het transept en het schip. De nieuwe kerk had namelijk een gecorrigeerde oost-westas ten opzichte van zijn voorganger en bijgevolg was het zuidelijke gedeelte van de kooromgang, die was opgericht op de oude funderingsmuur, niet meer evenwijdig aan de nieuwe as.

⁶ VERDEGEM S. et al, 2012

⁷ WILDEMEERSCH H. 1982; TERMOTE J. 1991

Figuur 6. Schade aan de Sint-Medarduskerk na de Eerste Wereldoorlog (©Delcampe.net).

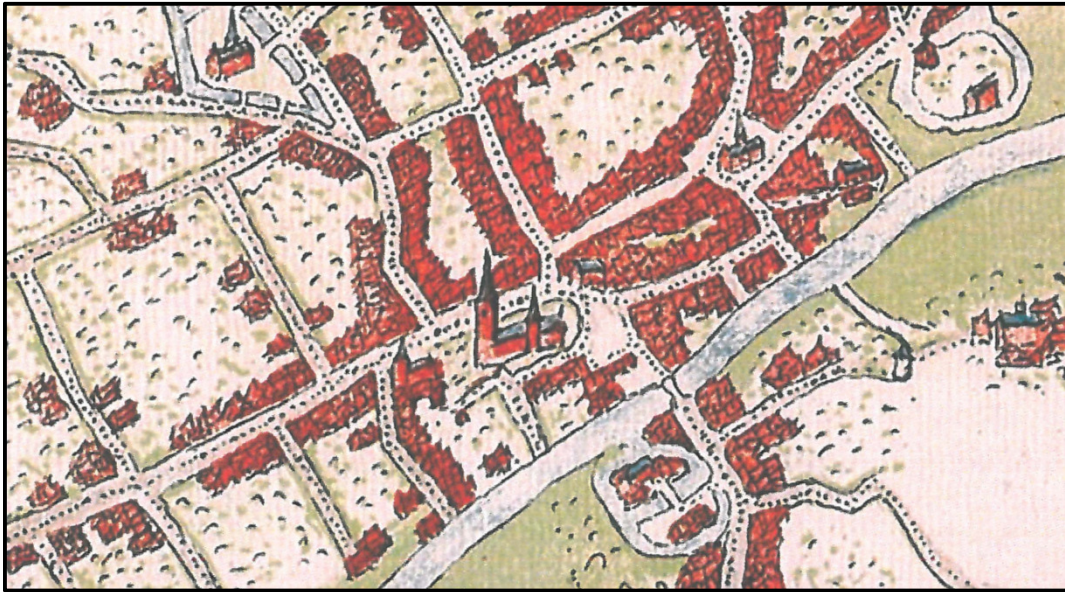
De opbouw van de Sint-Medarduskerk werd een moeizaam proces dat uiteindelijk ongeveer 50 jaar in beslag zou nemen. En ook nadien diende de kerk meermaals heropgebouwd te worden ten gevolge van verwoestingen en plunderingen. Vooral de 16de eeuw met de godsdienstoorlogen waren nefast voor Wervik en de kerk. Het zou opnieuw decennia duren alvorens alle herstellingen waren voltrokken. En nog geen eeuw later sloeg het noodlot alweer toe wanneer, met de Franse Omwenteling in 1794, nieuwe plunderingen de kerk andermaal verwoestten, zij het op beperktere schaal. In de 19de eeuw werden grootschalige restauratieprojecten uitgevoerd en in de 20ste eeuw ondervond de kerk opnieuw schade ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog. Deze schade was echter niet zo groot en kon snel hersteld worden.

B. Historische kaarten

Kaart van Deventer (1560)

De kaart van Deventer is de vroegste kaart en geeft de situatie weer van Wervik enkele decennia voor de verwoestingen door de hertog van Alva. De stad moet op dat moment qua omvang op zijn hoogtepunt geweest zijn en de Sint-Maartenskerk was toen nog in gebruik.

Belangrijk is de vaststelling dat de woonblokken en het stratenpatroon, zowel in het algemeen als voor de kerkomgeving, toen reeds min of meer identiek waren aan de huidige situatie. Alle straten rond de kerk waren reeds aanwezig en kenden een vergelijkbaar verloop. Het enige, grote verschil met nu is het straatje dat de Pastorijsstraat met de Leieoever verbond.

Figuur 7. Uitsnede van de kaart van Deventer (©AGIV-KBR).

Figuur 8. Detail van de kerkomgeving op de kaart van Deventer (©AGIV-KBR).

Ingezoomd op de directe kerkomgeving, en dus het eigenlijke plangebied, kan vastgesteld worden dat er zich een muur rond de kerk bevindt die het gebouw nagenoeg volledig omsluit. Deze muur heeft een U-vorm met de twee rechte stukken parallel aan de lange zijden van de kerk en de halfronde aan de achterzijde. In het westen, tegenover de Magdalenastraat, wordt de muur niet afgebeeld. Op de scheiding met het Pardoën wordt ook geen muur afgebeeld maar lijkt hij eerder aan te sluiten op de bebouwing. Op de zuidelijke, lange muur, recht tegenover het verdwenen straatje, wordt een knik in de muur afgebeeld die mogelijk een doorgang of poort

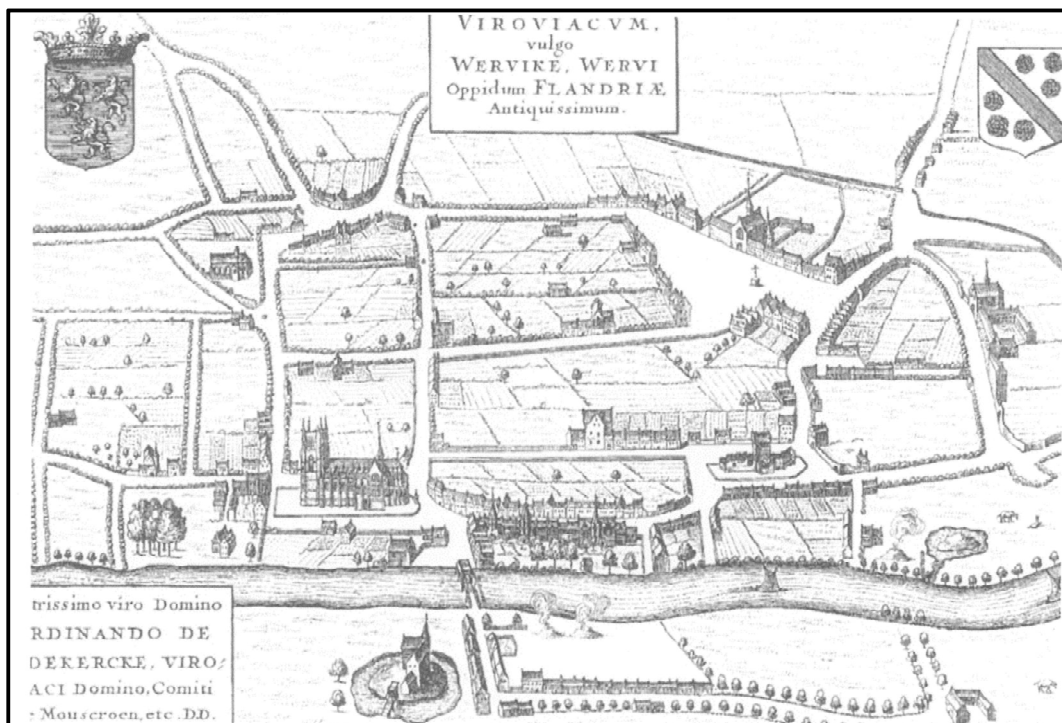
moet voorstellen. Vermoedelijk betreft het hier een kerkhofmuur, hoewel op geen enkele manier wordt aangegeven dat er zich een begraafplaats binnen deze muur bevindt.

Kaart van Sanderus (1640)

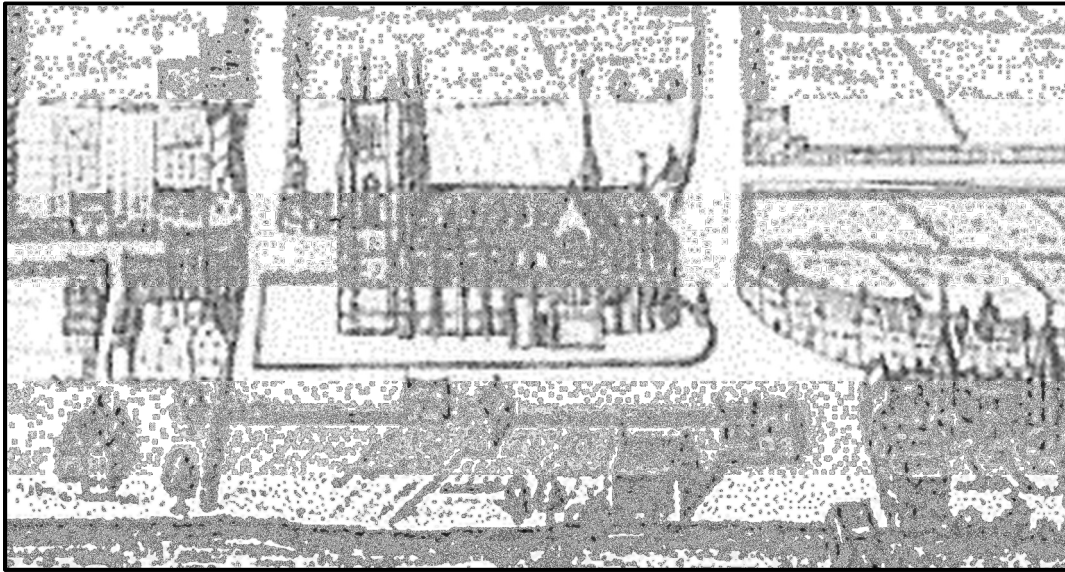
In vergelijking met Deventer kunnen 2 opvallende verschillen vastgesteld worden. Enerzijds blijft er niet veel meer over van de stadskern. Het merendeel van de bebouwing is verdwenen en ingenomen door akkers en weilanden. Anderzijds is de Sint-Maartenskerk afgebeeld als een ruïne.

Ook rond de kerk is de bebouwing veel opener geworden. Vooral ten zuiden van de kerk, langs de huidige Pastorijstraat, zijn nagenoeg alle gebouwen verdwenen. Ook het kleine straatje tussen de kerk en de Leie bestaat niet meer.

Op deze kaart is de omvang van de kerkhofmuur duidelijker afgebeeld in vergelijking met de kaart van Deventer. De vorm blijft identiek, namelijk een U-vorm met de afgeronde zijde aan de achterkant van de kerk. Nu blijkt echter dat de muur volledig rondom de kerk loopt, dus ook ter hoogte van de Magdalenastraat en het Pardoën. In tegenstelling tot bij Deventer is hier een duidelijke scheiding weergegeven tussen de muur en de gebouwen van het Pardoën. Opnieuw wordt niet aangegeven als er zich een begraafplaats binnen de muur bevindt of niet.

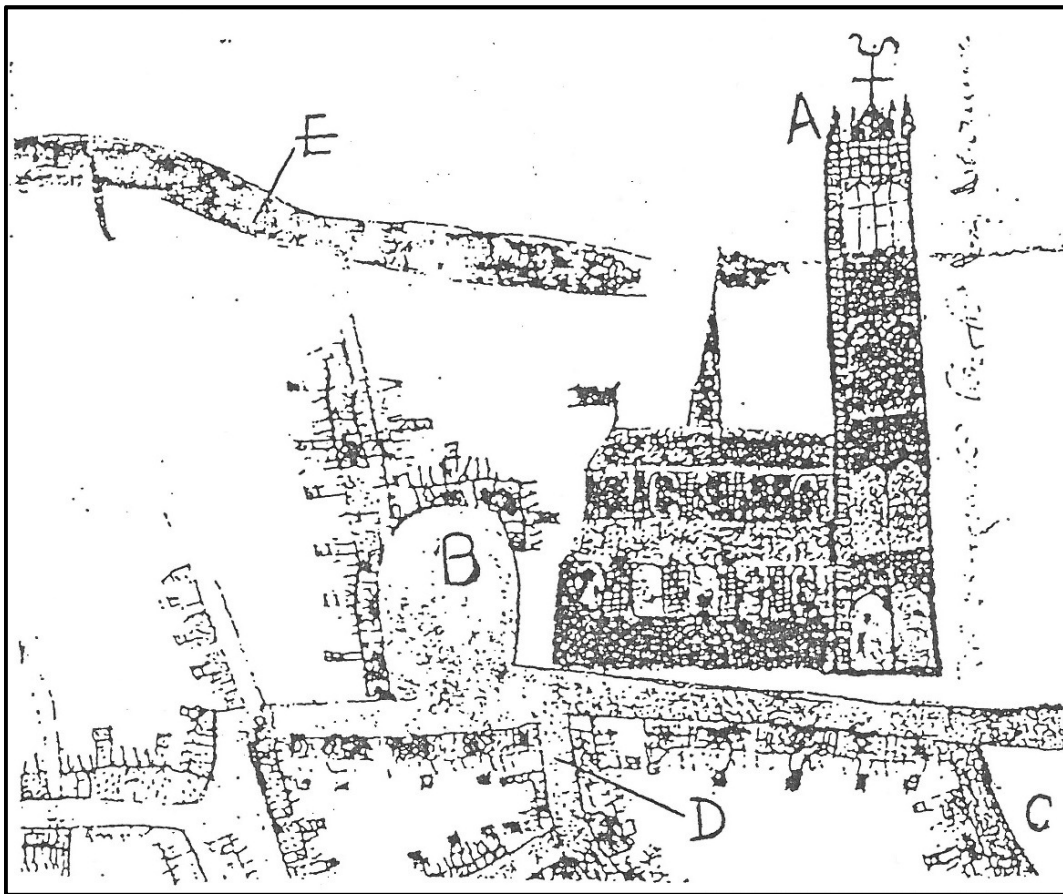
Figuur 9. Kaart van Sanderus (©KBR).

Figuur 10. Detail van de kerkomgeving op de kaart van Sanderus (©KBR).

Uitsnede van een figuratief plan van Wervik (1669)

Deze uitsnede van een figuratief plan uit 1669 geeft eigenlijk weinig extra informatie. In tegenstelling tot alle andere kaartbeelden wordt de kerk hier afgebeeld met een blik vanuit het zuiden. De weergegeven straten komen overeen met het gekende stratenpatroon maar verder wordt geen kerkhofmuur weergegeven. Vermoedelijk is dit echter te wijten aan de niet-gedetailleerde aard van het plan, eerder dan aan de realiteit.

Figuur 11. Figuratief plan uit 1669 (bron: Rijksarchief Brugge).

Plan du Bourg de Wervick (1744)⁸

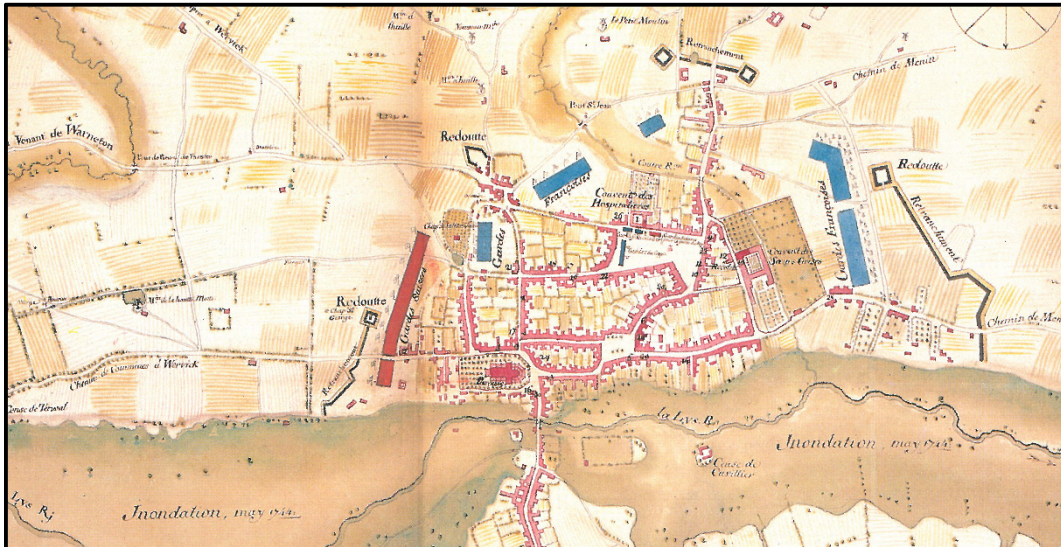
Dit plan geeft de situatie weer op 22 mei 1744, ten tijde van het beleg van Menen, wanneer de Franse koning Louis XV in Wervik resideerde. De bedoeling van de planmakers was het aangeven van de ligging van de troepen en verdedigingswerken in en rond de stad. Hoewel de verhoudingen en de accuraatheid niet volledig lijkt te kloppen, geeft deze kaart wel een mooi beeld van de kerkomgeving. Het is de oudste afbeelding met een volledig, verticale blik waarop de kerk en omgeving met enig detail zijn weergegeven.

De kerkhofmuur is opnieuw min of meer U-vormig en loopt volledig rondom rond de kerk. Ter hoogte van het Pardoën is de situatie vergelijkbaar met Deventer waarbij er geen ruimte is gelaten tussen de kerkhofmuur en de gebouwen van het Pardoën. Verder lijken er zich twee openingen te bevinden in de muur. Een eerste opening bevindt zich in de zuidelijke muur net ten zuiden van de kerk. Deze opening komt mogelijk overeen met de vermoedelijke doorgang op Deventer. Een tweede toegang ligt aan de achterzijde van de kerk.

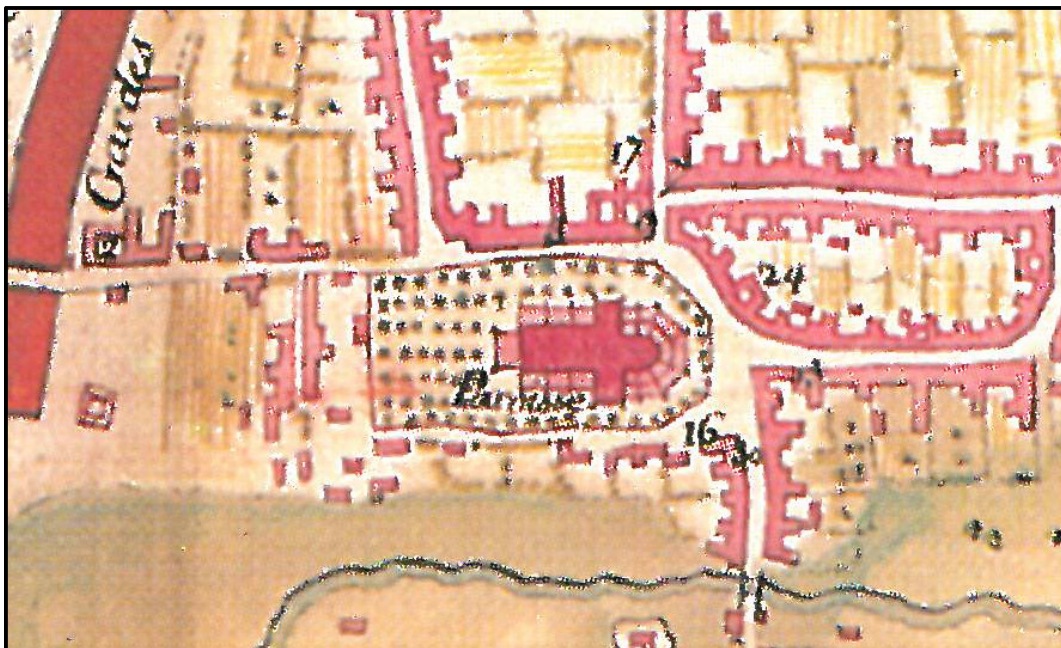
De grote, opvallende verschillen van deze kaart in vergelijking met zijn voorgangers is de aanduiding van een kerkhof rond binnen de muur. Voor het eerst wordt eenduidig aangegeven

⁸ DUVOSQUEL J-M. & LEMOINE-ISABEAU C., 1980

dat de begraafplaats zich uitstrekt over de volledig oppervlakte van het kerkhof, langs alle zijden van de kerk.

Figuur 12. Uitsnede van het Plan du Bourg de Wervick.⁹

Figuur 13. Detail van de kerkomgeving op het Plan du Bourg de Wervick.

Ferrariskaart (1777)

De kaart van Ferraris bevestigt het beeld van het Plan du Bourg de Wervick maar geeft geen extra aanvullingen, integendeel. De U-vormige muur blijkt inderdaad volledig rondom de kerk te liggen

⁹ DUVOSQUEL J-M. & LEMOINE-ISABEAU C., 1980

en sluit in het westen aan op de bebouwing van het Pardoën. Ook hier wordt aangegeven dat de begraafplaats zich uitstrekt over de volledige oppervlakte van het kerkhof. Wat ontbreekt in vergelijking met de voorgaande kaart is de locatie van de toegangen.

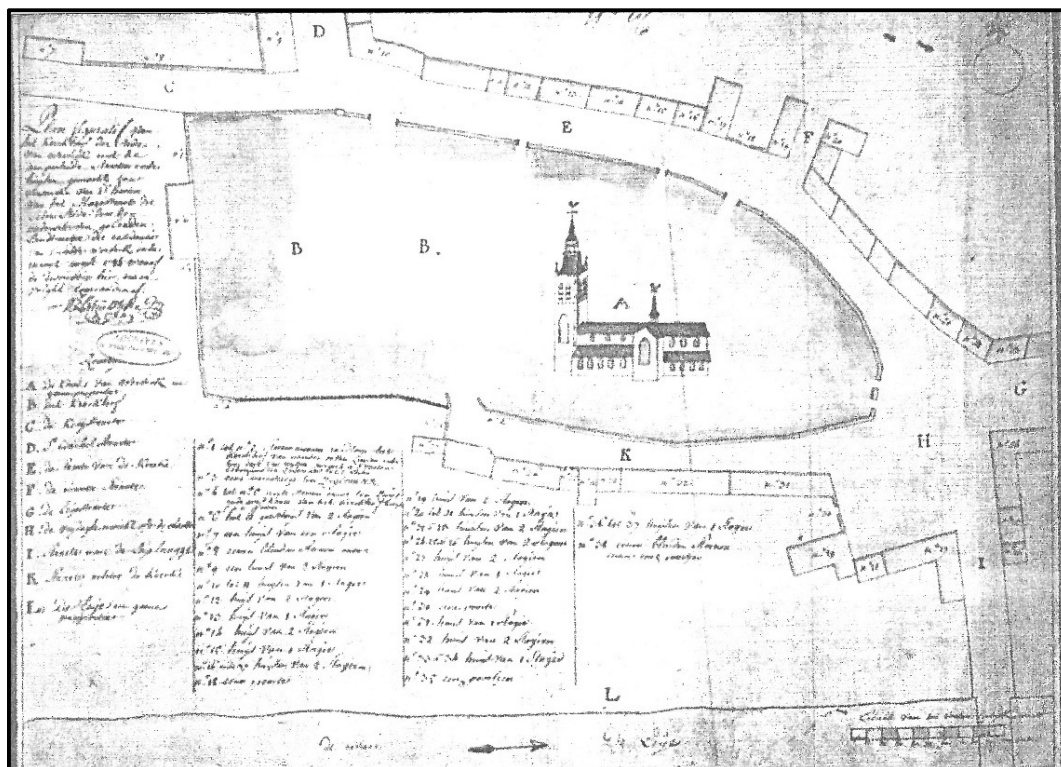

Figuur 14. Uitsnede van de Kabinetskaart van Ferraris (©AGIV-KBR).

Figuur 15. Detail van de kerkomgeving op de Ferrariskaart (©AGIV-KBR).

Figuratief plan van de kerkomgeving (1784)

Figuur 16. Schets van de kerkomgeving (bron: Archives Départementales du Nord, Lille).

Op deze schets uit het einde van de 18de eeuw, slechts enkele jaren na Ferraris, wordt hetzelfde beeld opnieuw bevestigd. Namelijk een U-vormige muur volledig rondom de kerk die in het westen aansluit op de bebouwing van het Pardoën. Ondanks het feit dat het hier een schets betreft, zijn er toch enkele belangrijke details te herkennen. Het kerkhof blijkt niet alleen, net als op het Plan du Bourg wordt aangegeven, op de zuidelijke muur en aan de achterzijde over een toegang beschikken. Op de noordelijke muur zouden er niet minder dan vier doorgangen voorzien zijn, dewelke onregelmatig verdeeld zijn over het stuk muur dat zich tussen de huidige Nieuwstraat en Magdalenastraat bevindt.

Atlas der Buurtwegen (1841)

Deze kaart is net iets meer dan 50 jaar jonger dan bovenstaande schets. In die 50 jaar is de situatie rond de kerk toch enigszins veranderd. Het stratenpatroon is hetzelfde gebleven maar de kerkhofmuur is verdwenen. Bovendien is de open ruimte aan de voorzijde van de kerk nu ingepalmd door het Pardoën. Deze uitbreiding werd bovendien afgebakend door middel van een nieuwe, L-vormige muur waarvan één been parallel loopt met de huidige Koestraat en het andere been loodrecht ten opzichte van de lengteas van de kerk is gelegen.

In die 50 jaar, ergens in de late 18de eeuw of de vroege 19de eeuw, moet het kerkhof rond de kerk dus opgegeven zijn. De ruimte rond de kerk werd hierbij enerzijds in gebruik genomen door het Pardoën en anderzijds opgenomen in het stratenplan waardoor een soort van plein ontstond rondom de kerk.

Figuur 17. Detail van de kerkomgeving op de Atlas der Buurtwegen (©AGIV-KBR).

Vandermaelen (1846-1854)

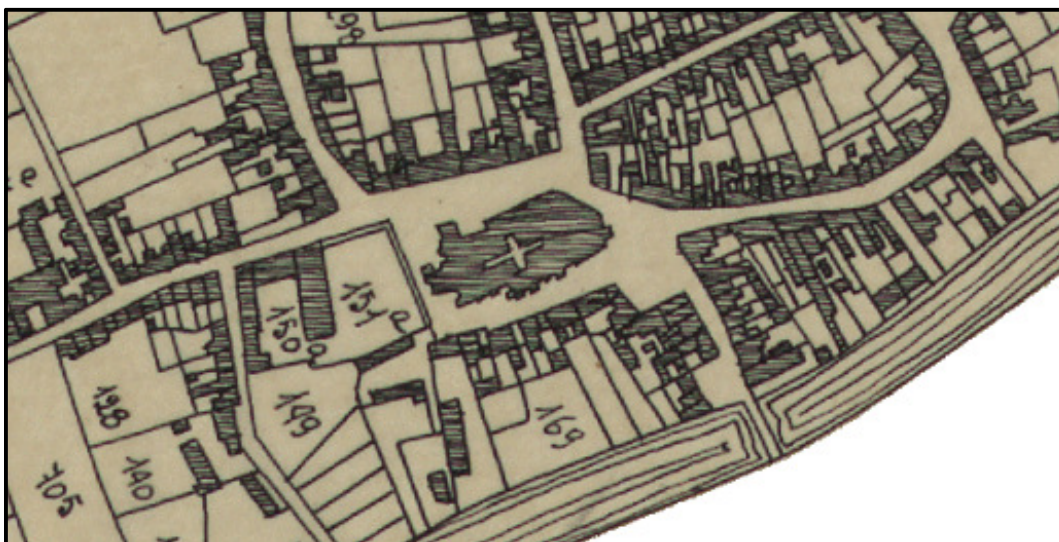
Een vergelijkbaar beeld wordt weergegeven op de kaart van Vandermaelen. Ook hier is de kerkhofmuur verdwenen en de nieuwe muur in de plaats gekomen. De weergave is echter niet zo gedetailleerd waardoor een nauwkeurige vergelijking onmogelijk is. Aangezien beide kaarten slechts enkele jaren verschillen, kan er echter van uit gegaan worden dat er weinig zal veranderd zijn.

Figuur 18. Detail van de kerkomgeving op de kaart van Vandermaelen (©AGIV-KBR).

Popp (1842-1879)

Hetzelfde geldt eigenlijk voor de Poppkaart. Net als de twee hierboven aangehaalde kaarten stamt deze ook uit het midden van de 19de eeuw. Ze is veel gedetailleerder dan Vandermaelen maar vergelijkbaar met de Atlas der Buurtwegen. Uiteindelijk kunnen ook hier geen nieuwe elementen uit afgeleid worden en bevestigt de kaart dus enkel het beeld van het verdwenen kerkhof en de in de plaats gekomen muur en open ruimte.

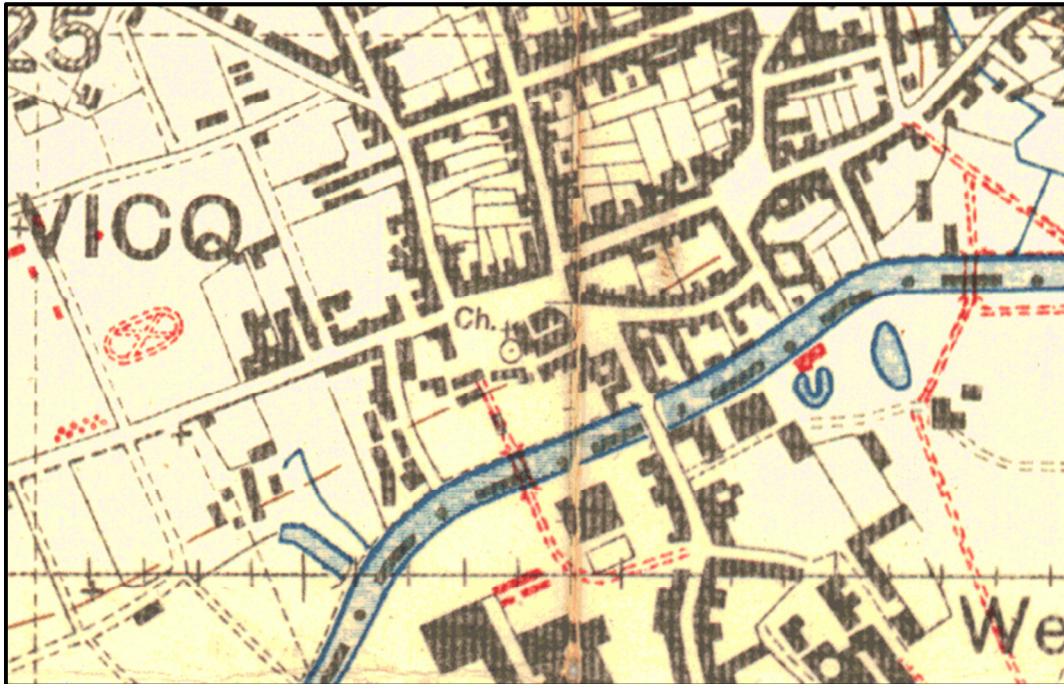
Figuur 19. Detail van de kerkomgeving op de Popp-kaart (©AGIV-KBR).

Loopgravenkaarten (1914-1918)

Wervik lag de volledige oorlog in het Duitse Hinterland en werd dan ook volledig opgenomen in de oorlogsinfrastructuur. Op basis van de vele loopgravenkaarten kunnen we een beeld schetsen van de omvang van deze werken. Omdat een gedetailleerde studie van de evolutie tijdens de oorlog hier niet van toepassing is, zal enkel de kaart met het meest volledige beeld besproken worden, daterend uit 1 april 1917. Rondom de stadskern zien we verschillende logistieke knooppunten en barakkenzones. Bovendien wordt de stad beschermd door een dubbele loopgravengordel.

Figuur 20. Uitsnede van Trench Map 10-28SE1-4B-010417-Wervicq (©Linesman 10).

Figuur 21. Detail van de kerkomgeving op Trench Map 10-28SE1-4B-010417-Wervicq (©Linesman 10).

Ook werden 2 extra bruggen voorzien over de Leie. Eén van deze bruggen lag net ten westen van de oorspronkelijke brug en was bereikbaar via een nieuw aangelegde weg die vanuit de kerk naar de Leie liep. De muur rond de tuin van het Pardoën wordt niet meer afgebeeld op de loopgravenkaarten, maar op basis van foto's kan bepaald worden dat hij nog steeds aanwezig was.

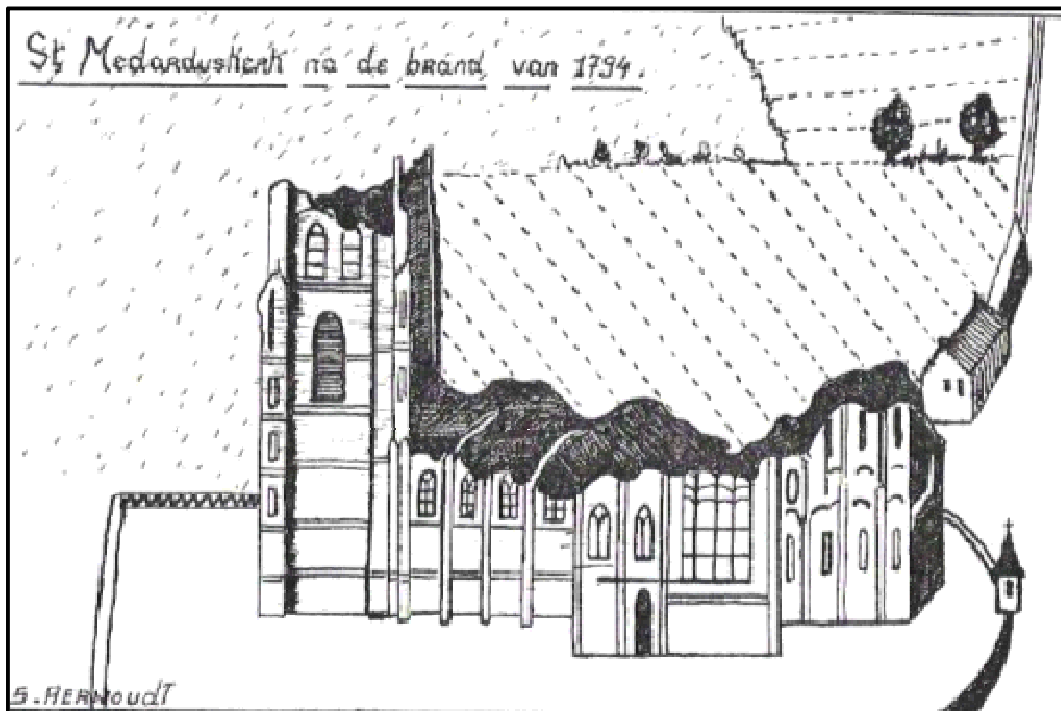
Figuur 22. Duitse soldaten marcheren door de Sint-Medardusstraat. (© Geneanet)

C. Iconografie

Sint-Medarduskerk na de brand van 1794

Op deze schets wordt de kerk afgebeeld na de brand van 1794. Na verscheidene plunderingen door de Franse soldaten werd de kerk op 28 februari van dat jaar uiteindelijk door hen in brand gestoken met aanzienlijke schade tot gevolg. Volgens de Franse bevelhebber was ze een belangrijke uitkijkpost voor de vijand en diende ze daarom vernietigd te worden.

Belangrijk op de afbeelding is het feit dat de kerkhofmuur nog steeds wordt weergegeven waardoor het tijdsvenster waarbinnen de afbraak moet hebben plaatsgevonden met 10 jaar verkleint.

Figuur 23. Schetsmatige weergave van de kerk na de brand in 1794.¹⁰

Sint-Medarduskerk omstreeks 1813 (S. Vermote)¹¹

Op beide werken van Vermote wordt de Sint-Medarduskerk afgebeeld, gezien vanuit de Leiestraat enerzijds en vanuit de Koestraat anderzijds. Eigenlijk wordt in beide gevallen het projectgebied niet weergegeven waardoor weinig bijkomende informatie afgeleid kan worden. Desalniettemin geeft de eerste prent belangrijke informatie mee. Het plein in het verlengde van de Leiestraat lijkt zich uit te strekken tot tegen de muren van de kerk. Met andere woorden is er geen kerkhofmuur meer te zien. Dit betekent dat de afbraak van de muur zich ergens tussen 1794 en 1813 moet hebben bevonden.

¹⁰ http://www.thesis.net/wervik_dagelijks_leven/wervik_d_l.htm

¹¹ Delvoye B., 2012

Figuur 24. Sint-Medarduskerk vanuit de Leiestraat (1813).

Figuur 25. Sint-Medarduskerk vanuit de Koestraat (1813).

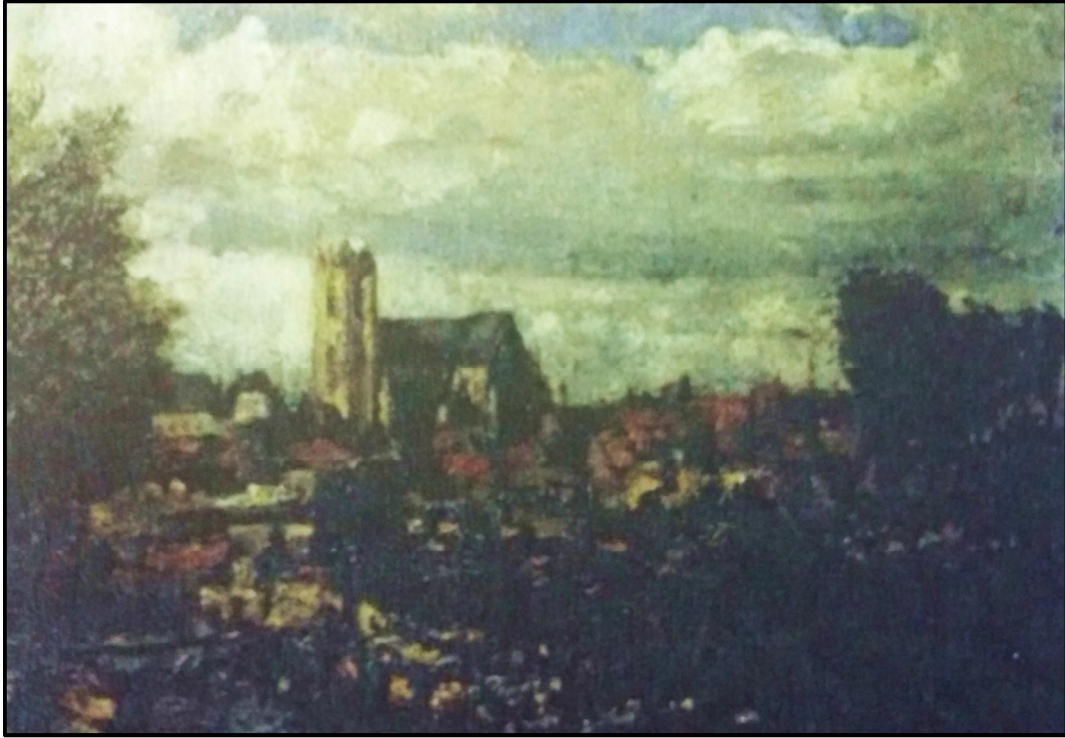
Sint-Medarduskerk omstreeks 1881 (A.J. Callebert)¹²

Figuur 26. Sint-Medarduskerk vanuit de Koestraat (omstreeks 1881).

¹² Delvoye B., 2012

Beide schilderijen beelden de kerk af gezien vanop een zekere afstand zonder details. Bovendien wordt het eigenlijke projectgebied hier ook niet weergegeven.

Figuur 27. Sint-Medarduskerk vanuit het zuidwesten (omstreeks 1881).

Sint-Medarduskerk op het einde van de 19de eeuw

Deze foto, genomen door Abel Blicck, geeft de kerk weer gezien vanuit het vanuit de velden ten zuiden van de Pastorijstraat. Rechts op de foto is te zien dat de restauratie aan het transept in volle gang is. Links van de gebouwen op de voorgrond, ter hoogte van de kerktoren, is een kleine muur te onderscheiden. Het is niet geheel duidelijk of deze zich ten zuiden van de Pastorijstraat bevindt, in het verlengde van de voorgevel van de gebouwen, of ten noorden van de weg als restant van de kerkhofmuur.

Kerkomgeving tijdens de Eerste Wereldoorlog

Deze prentkaart uit de Eerste Wereldoorlog geeft een aanvullend beeld op de loopgravenkaarten. De foto is genomen vanop de Franse oever en toont de extra brug ten zuiden van de kerk en ten westen van de bestaande brug. Het betreft een kleine, houten ophaalbrug. Links op de foto kunnen enkele figuren ontwaard worden die zich naar alle waarschijnlijkheid op de nieuwe weg tussen de kerk en de brug bevinden.

Figuur 28. Sint-Medarduskerk tijdens renovatie op het einde van de 19de eeuw (©Geneanet).

Figuur 29. De extra brug ten westen van de reeds bestaande brug (©Geneanet).

2.3. ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

2.3.1. CHRONOLOGISCH OVERZICHT

D. Pre-Romeinse fase

De schaarse gegevens wijzen erop dat de pre-Romeinse fase sterk onderbelicht is. Enkele vondsten uit de steentijd (300 000 v. Chr. – 2 000 v. Chr.) tonen aan dat de omgeving van Wervik tijdens de prehistorie bezocht werd door jagers-verzamelaars en door de eerste landbouwers¹³.

Diverse vondsten wijzen erop dat er vanaf de ijzertijd (800 v. Chr. – 57 v. Chr.) een intense bewoning was in de streek rond Wervik. De vruchtbare zandleemgronden enerzijds en de Leie als belangrijke transportader anderzijds oefenen sinds lange tijd een grote aantrekkingskracht uit op de mens¹⁴.

E. De Romeinse vicus Viroviacum¹⁵

Viroviacum vs. Wervik

De naam *Viroviacum* is reeds lange tijd gekend: Wervik wordt immers vermeld op de Peutingerkaart (*Tabula Peutingeriana*) en het *Itinerarium Antonini*¹⁶. Toch werd *Viroviacum* pas kort na WOII geassocieerd met Wervik.

Tot op heden is er slechts relatief weinig archeologisch onderzoek uitgevoerd binnen de Romeinse nederzetting. Hierdoor zijn er voorlopig weinig gegevens over het ontstaan, de *lay-out* en de evolutie van de *vicus*.

De licentiaatsverhandeling van A. Verbrugge, aangevuld met het archeologisch onderzoek van de centrumstraten¹⁷, geldt nog steeds als *status quaestionis* van het archeologisch onderzoek, dat tot op heden in de Romeinse nederzetting is uitgevoerd¹⁸.

Viroviacum: vroeg-Romeinse (militaire) oorsprong?

Wat betreft het ontstaan van *Viroviacum*, blijven voorlopig nog heel wat vragen onbeantwoord. De inplanting van de *vicus*, de littekens in het huidige stratenpatroon en mogelijk ook een vondst op de Steenakker suggereren dat het ontstaan van Wervik in de vroeg-Romeinse periode (eerste driekwart van de 1ste eeuw n. Chr.) te situeren is.

¹³ Op de opgraving aan de Pionier bijvoorbeeld kwamen artefacten uit de steentijd aan het licht (VERBRUGGE 2010, 13-16).

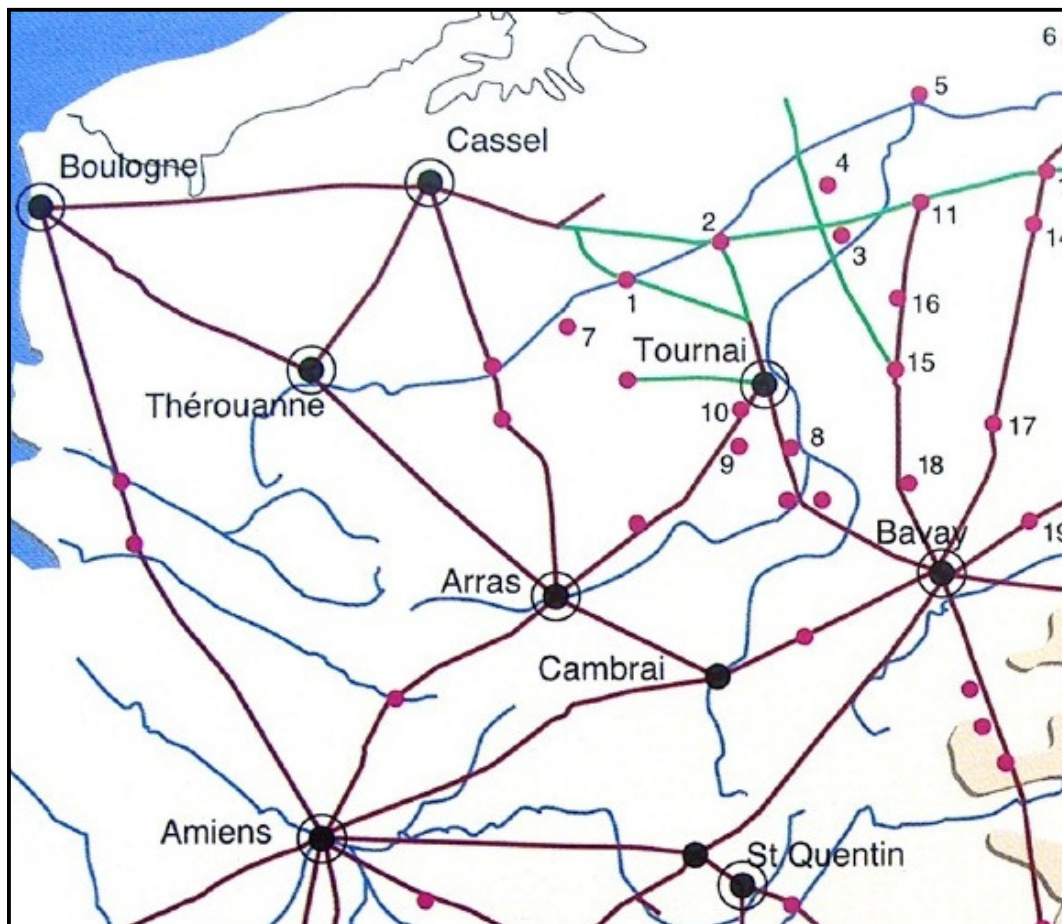
¹⁴ Een archeologische werfcontrole nabij de Leie bracht enkele sporen en vondsten uit de IJzertijd aan het licht (TERMOTE 1991, 161-162). Ook de opgraving aan de Pionier bracht verschillende bewoningssporen uit de late IJzertijd (450 - 57 v.Chr.) aan het licht (VERBRUGGE 2010, 16-46).

¹⁵ VERBRUGGE 2004, 1-38. *Vicus*: ruraal centrum; ontstaat bij de kruising van belangrijke handelswegen of militaire installaties en functioneert als regionaal centrum op administratief, economisch en religieus vlak.

¹⁶ De Peutingerkaart is een wegenkaart uit de 13de eeuw, die een antieke kaart uit het begin van de 3de eeuw kopieert. Mogelijk gaat deze kaart terug op een kaart uit de 1ste eeuw. Behalve Wervik wordt op de wegenkaart enkel nog Tongeren aangeduid, wat wijst op het grote belang van Wervik. Het reisboek van Antoninus is een oplistings- en afstandenlijst van wegen, steden en haltestations, daterend uit de 3de eeuw.

¹⁷ Boncquet T. & De Gryse J. 2014

¹⁸ VERBRUGGE 2004.

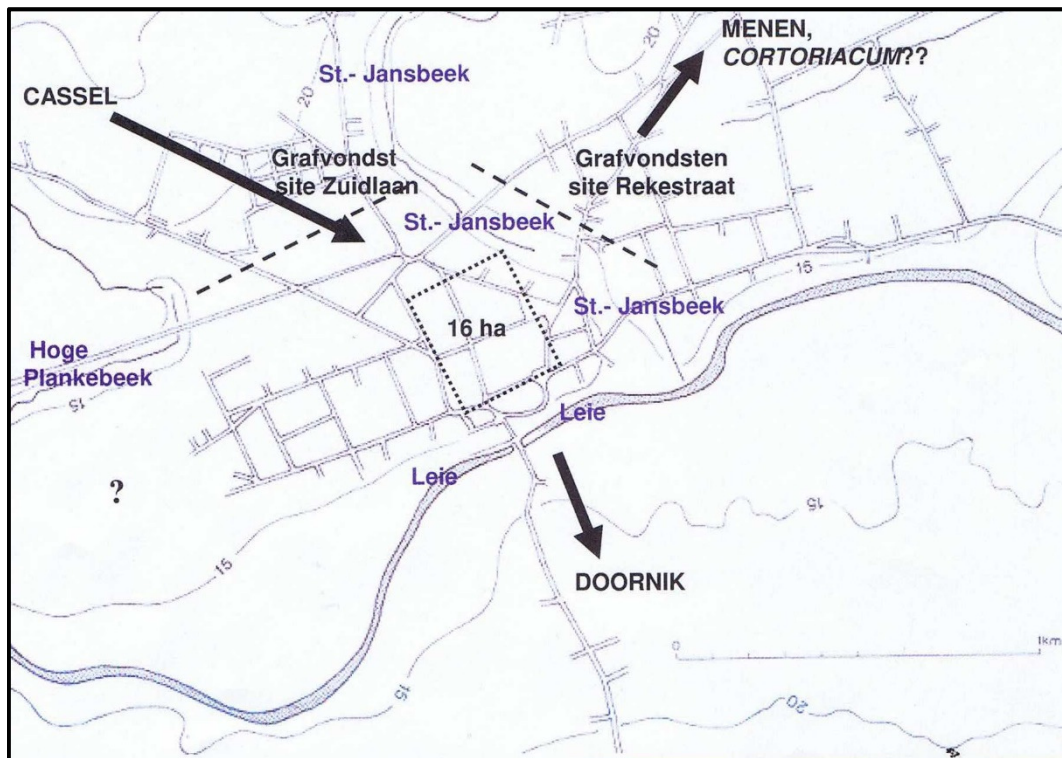
Figuur 30. Het Romeinse wegennet: 1. Wervik, 2. Kortrijk, 7. Ploegsteert. Het precieze verloop van de Romeinse wegentussen Cassel en Doornik is niet helemaal duidelijk (BRULET, DE LONGUEVILLE & VILVORDER 2002, 25)

De *vicus* ontstond langs de weg Boulogne-Bavay, die aangelegd werd in de vroeg-Romeinse periode (fig. 3). Wervik was een (tijdelijke) halteplaats op het kruispunt van de weg Boulogne-Bavay en de Leie; vanuit Wervik bedroeg de afstand tot Cassel en Doornik telkens één dagmars¹⁹. Volgens sommigen kan in het huidige stratenpatroon het litteken van een vroeg-Romeins kamp herkend worden²⁰. De Groenstraat (en haar verlengde, de Donkerstraat) en de Nieuwstraat vormen volgens deze hypothese de 2 hoofdstraten (fig. 4). Tenslotte dient vermeld te worden dat bij de opgraving van de Steenakker een pottenbakkersoven aan het licht kwam, die mogelijk in de vroeg-Romeinse tijd in gebruik was²¹.

¹⁹ Halteplaatsen waren voorraadbasissen voor de logistieke ondersteuning van het leger en verzamelplaatsen van regionale producten. Mogelijk werd bij de opgravingen aan de Pionier een voorbeeld van een dergelijk onafgewerkt kamp opgegraven (VERBRUGGE 2010, 108-114).

²⁰ Ook in Wange (OPSTEYN & LODEWICKX 1998), Velzeke (ROGGE 1980), Elewijt (MERTENS 1983), Asse (GRAFF & LEBLOIS 1970), Kortrijk en Kooigem (VAN DOORSELAER, 1988) werden waarschijnlijk vroeg-Romeinse kampen aangetroffen. In het verleden situeerden sommige onderzoekers een Romeins kamp op La Montagne in Wervicq-Sud (FR) (VERBRUGGE 2004, 25).

²¹ GOEMINNE 1970, 117.

Figuur 31. Aanwijzing voor de begrenzing van de *vicus* (VERBRUGGE 2004, 26)

Bloei van de *vicus*

Dankzij de bloeiende handel, die na verloop van tijd ontstond langs de weg van Bavay naar Boulogne, beleefde *Viroviacum* een grote bloeiperiode in de 1ste en 2de eeuw n. Chr. Ondanks het beperkte onderzoek dat tot op heden verricht werd, wordt algemeen aangenomen dat de *vicus* begrensd wordt door de Leie en door de St.-Jansbeek en de Hoge Plankebeek, twee zijbeken van de Leie. De kern van de *vicus* spreidt zich uit over het huidige stadscentrum, nl. de Nieuwstraat, de Ooievaarstraat, de Groenstraat, de Donkerstraat, de Duivenstraat en de Steenakker.

Wat de noordelijke begrenzing van de nederzetting betreft, zijn er nog heel wat vraagtekens. Algemeen wordt aangenomen dat deze zich ergens ter hoogte van de huidige Duivenstraat situeert. Aanwijzing hiervoor is de opvallend lage hoeveelheid Romeinse vondsten ten noorden van de Duivenstraat. Ook de Romeinse graven die in het verleden (Zuidlaan, Rekestraat, Hoogweg) en zelfs nog vrij recent (de Pionier) aan het licht kwamen, wijzen in die richting.

Eén van de hypothesen is dat de *vicus* aan de noordelijke zijde afgesloten wordt door een Romeinse weg. In 1991 werd bij de uitbreiding van de Aldi-parking in de Komenstraat een segment van de grote Romeinse weg van Cassel naar Doornik aangesneden²². Deze weg, die aanvankelijk aangelegd werd in functie van de Romeinse legers, had oorspronkelijk een breedte van 10m. Na verloop van tijd verloor de weg echter zijn militaire functie en werd de breedte herleid tot 6m. Langs de weg werden sporen van verschillende houten gebouwen vastgesteld. Het voorkomen van deze gebouwen doet veronderstellen dat de aangesneden weg zich ofwel binnen ofwel aan de rand van de *vicus* bevond. Voorlopig is het niet duidelijk hoe het oostelijke

²² Termote 1991, 163.

vervolg van deze weg precies verloopt. Omdat het aangetroffen wegtracé georiënteerd is op de Duivenstraat, wordt verondersteld dat de Romeinse weg het tracé van de Duivenstraat volgt.

Wat de westelijke begrenzing betreft, zijn de meest westelijke vondsten te situeren aan de westkant van de Nieuwstraat en in de Donkerstraat. Ten westen van deze vondsten werd totnogtoe slechts één onderzoek uitgevoerd, nl. in de Magdalenastraat²³. Dit onderzoek leverde een negatief resultaat op.

Verbrugge berekende, op basis van enkele hypothetische gegevens, dat de oppervlakte van de Romeinse nederzetting minimum 16ha bedroeg²⁴. Deze oppervlakte zou overeenstemmen met de oppervlakte van de grootste rurale centra, zoals Jülich (10ha), Elst (15ha), Liberchies (20ha) en Dalheim (25ha)²⁵.

Op basis van de opgravingsresultaten van de centrumstraten kon de hypothetische afbakening van de vicus bijgesteld worden. Net ten noorden van de Sint-Medarduskerk werden enkele Romeinse kuilen gevonden, evenals in het zuidelijke segment van de Nieuwstraat. De zuidelijke grens moet dus een stuk zuidelijker gelegen hebben. Bij de opgravingen aan het Pardoën werden bovendien geen Romeinse resten aangetroffen. Daarom werd gesteld dat de grens zich ergens tussen deze 2 locaties zou kunnen bevinden. Naar het noorden toe kon de grens opgeschoven worden tot in de buurt van de Duivenstraat.²⁶

Wat betreft de ruimtelijke en de functionele indeling van de *vicus*, kunnen er -op basis van enkele vondstmeldingen en onder veel voorbehoud- enkele zones afgebakend worden²⁷. De zone rond het St.-Maartensplein en de Ooievaarstraat wordt gekenmerkt door intense bewoningssporen. In deze zone werden restanten van *Streifenhäuser* (striphuizen) aangetroffen: langgerekte huizen, planmatig langs een straat aangelegd. De aangetroffen gebouwrestanten waren aangelegd langs de weg van Cassel naar Doornik, of aan een afsplitsing van deze weg. Het voorkomen van heel wat puinmateriaal en de aanwezigheid van een stenen trap in één van de onderzochte kuilen, toont aan dat de bewoning op het St.-Maartensplein waarschijnlijk voorzien was van een stenen fundering. Het voorkomen van zgn. kelderkuilen toont daarnaast aan dat een aantal van deze huizen gekenmerkt werd door kelderruimten met houten wanden.

Naast steenbouw zijn in het verleden op verschillende locaties binnen de Romeinse nederzetting ook sporen van houtbouw aangetroffen²⁸. Verder onderzoek dient na te gaan in hoeverre de steenbouwstructuren vooral in het centrum van de *vicus* voorkomen en de houtbouwstructuren eerder in de periferie.

Ter hoogte van de oostelijke grens van de *vicus* kwamen sporen van ambachtelijke activiteiten aan het licht. Het gaat om vondsten op de Steenakker (pottenbakkersoven), op het domein Oosthove (extractiekuilen) en op het Sint-Maartensplein (smeedtang). Mogelijk is de aanwezigheid van artisanale activiteiten in verband te brengen met de aanwezigheid van water (de St.-Jansbeek) en de perifere ligging binnen de nederzetting.

²³ Archief J. Carpentier, in: VERBRUGGE 2004, 26.

²⁴ VERBRUGGE 2004, 27.

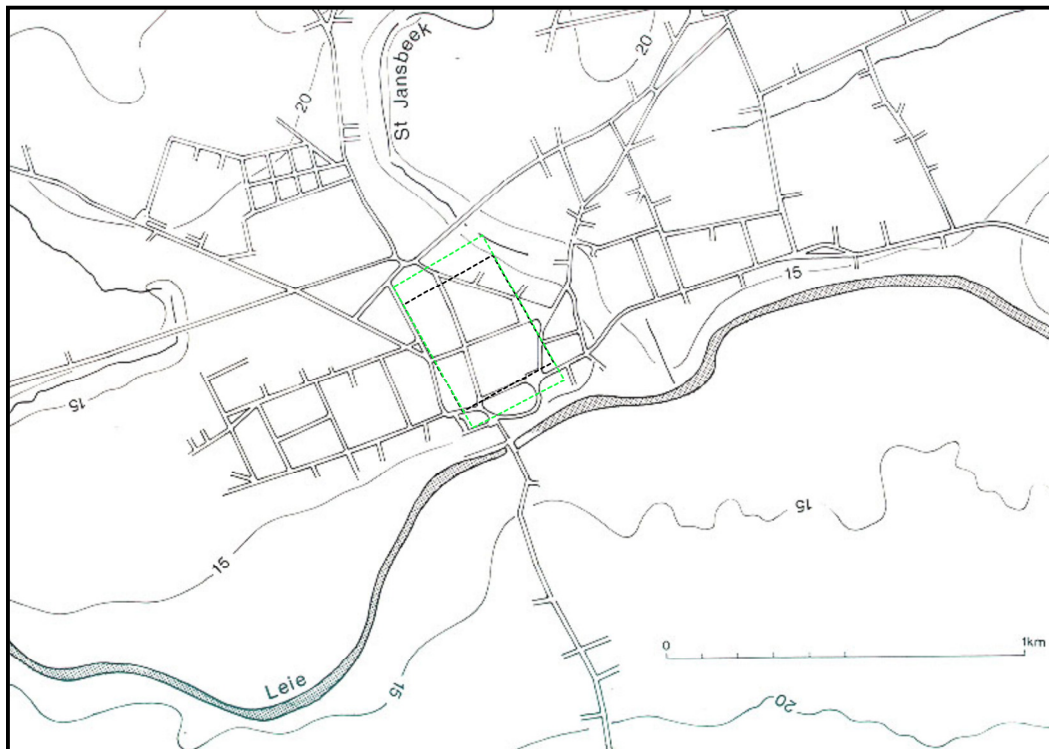
²⁵ VERBRUGGE 2004, 27.

²⁶ BONCQUET T. & DE GRUYSE J. 2014

²⁷ VERBRUGGE 2004, 27.

²⁸ VERBRUGGE 2004, 27.

Volgens J-B. Gramaye (1579-1635) bevond zich ter hoogte van het Sint-Maartensplein een Romeinse tempel²⁹. Volgens J. Carpentier bevond de tempel zich eerder ten westen van de Sint-Maartenskerk³⁰. In hoeverre in *Viroviacum* effectief een tempel voorkwam en indien ja, aan welke god deze gewijd was, dient verder onderzocht te worden.

Figuur 32. Hypothetische begrenzing van de vicus, op basis van de opgravingsresultaten bij het onderzoek van de centrumstraten (bron: BONCQUET T. & DE GRUYSE J. 2014)

Laat-Romeinse occupatie

Op basis van enkele aardewerkvondsten kan afgeleid worden dat de occupatie in Wervik doorloopt tot in de laat-Romeinse periode. In tegenstelling tot vele andere Romeinse sites werd in Wervik aardewerk uit de 4de eeuw gevonden. Wellicht kan dit verklaard worden door de inplanting van de site, aan de weg naar Tongeren (over Kortrijk) en naar Doornik: deze drie locaties speelden immers een belangrijke rol in de laat-Romeinse periode.

F. Merovingische/Karolingische periode

Enkele Merovingische en Frankische vondsten wijzen mogelijk op een continue bewoning na de Romeinse periode. J. Carpentier vermeldt de vondst van een Frankische lans en aardewerk in de Groenstraat, in verband te brengen met de resten van een Frankisch grafveldje³¹. In hoeverre

²⁹ GRAMAYE 1708, 130, in: VERBRUGGE 2004, 6.

³⁰ Verbrugge 2004, 27.

³¹ Carpentier 1953, 52.

effectief sprake is van continue bewoning na de Romeinse periode, dient verder onderzocht te worden.

G. Het Middeleeuwse Wervik³²

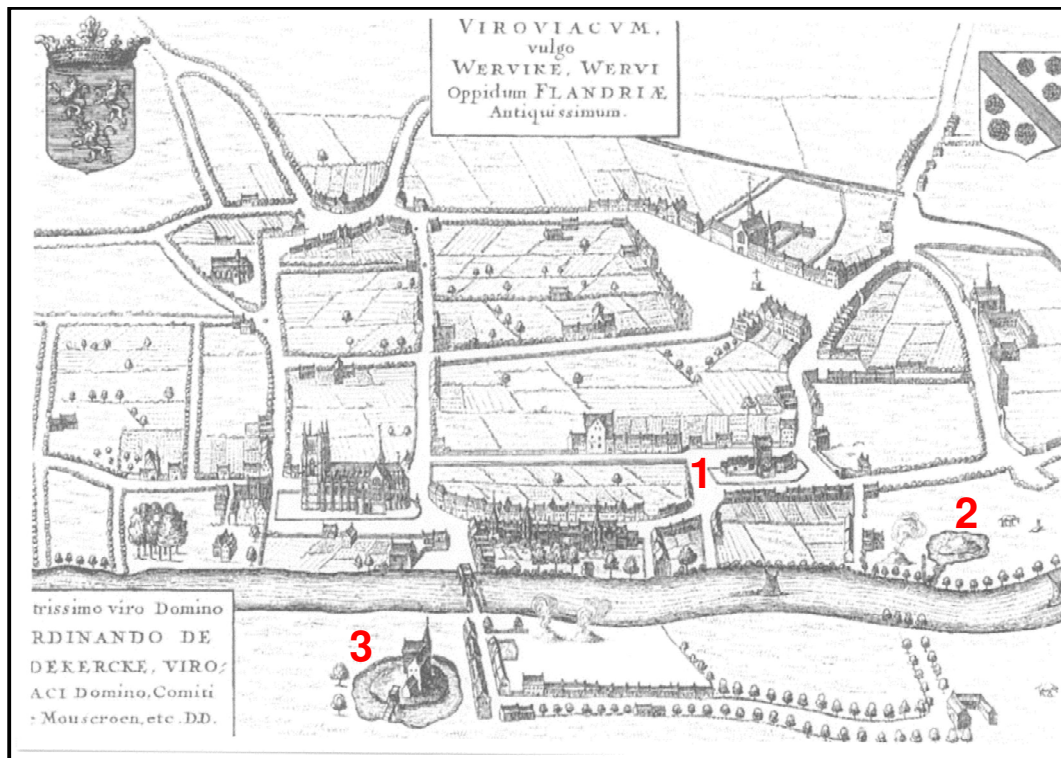
Tijdens het archeologisch onderzoek van het St.-Maartensplein kwam de fundering van de romaanse St.-Maartenskerk aan het licht. Deze kerk, die mogelijk teruggaat tot de 10de eeuw, ontstond waarschijnlijk als kapel van de heerlijkheid Oosthove. De burcht van deze heerlijkheid situeerde zich op de noordelijke Leieoever, ter hoogte van de huidige Speiestraat. Vanaf de eerste helft van de 12de eeuw geraakte de burcht Oosthove echter in verval, ten voordele van de omwalde burcht van de heerlijkheid Wervik (huidige Wervicq-Sud) die zich aan de overzijde van de Leie bevond. Deze verschuiving zou te verklaren zijn door de wraak van de graaf van Vlaanderen voor de betrokkenheid van de heren van Oosthove bij de moord op Karel de Goede (1127). Een andere reden is eerder van economische aard, nl. de toenemende handelsactiviteit nabij de Leieovergang.

Dankzij de opkomst van de Wervikse draperie, eind 12de eeuw, beleefde Wervik vooral in de 14de eeuw een grote bloeiperiode. In de 16de eeuw viel de groei volledig stil, o.a. t.g.v. stadsbranden, godsdienstoorlogen en pestepidemieën. De teloorgang van de stad komt duidelijk tot uiting, wanneer de stadsafbeelding Deventer (ca. 1560) en Sanderus (1641) met mekaar geconfronteerd worden.

Figuur 33. Kaart van Deventer, met aanduiding van de St.-Maartenskerk (1), de burcht Oosthove (2) en de burcht van de heerlijkheid Wervik (3) (bron: BONCQUET T. & DE GRUYSE J. 2014)

³² <http://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21310>

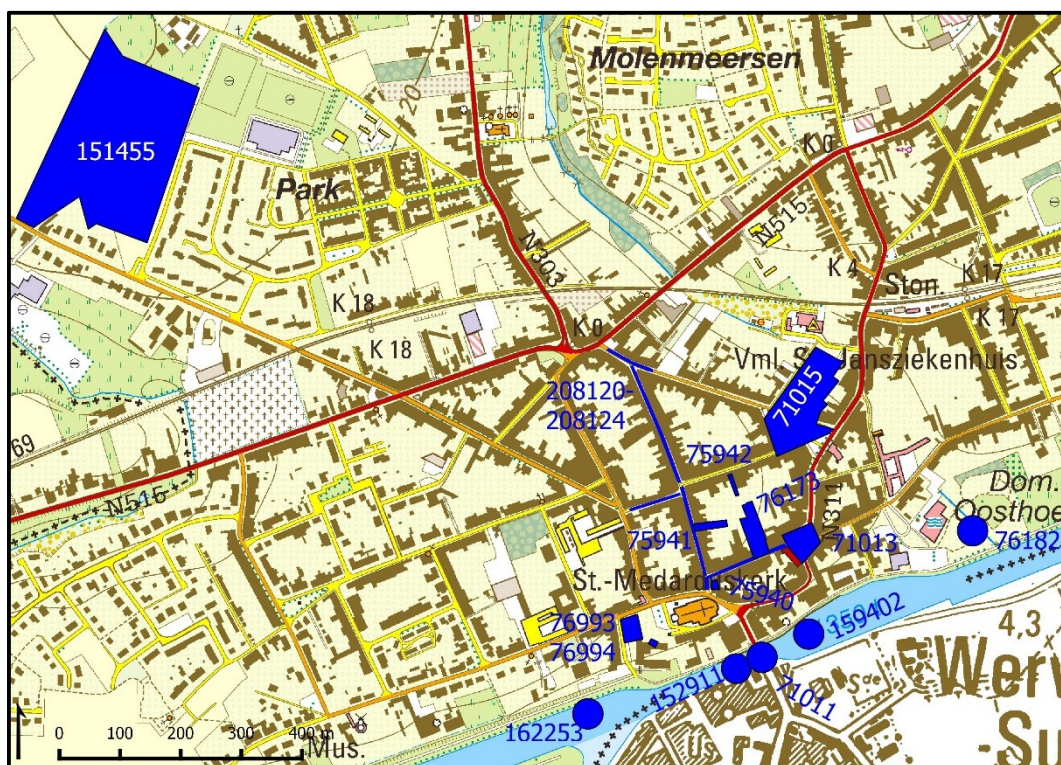
Figuur 34. Kaart van Sanderus, met aanduiding van de St.-Maartenskerk (1), de burcht Oosthove (2) en de burcht van de heerlijkheid Wervik (3) (bron: BONCQUET T. & DE GRUYSE J. 2014)

2.3.2. GEOGRAFISCH OVERZICHT

Om de geografische spreiding van de opgravingsgegevens enigszins overzichtelijk te houden zal hier een opsomming gemaakt worden van de gekende CAI vindplaatsen³³.

- CAI 71011: deze vindplaats bevindt zich ter hoogte van de grensbrug te Wervik. Het betreft een aantal voorwerpen gevonden tijdens de bouw van de brug of gewoon uit het water gevist zoals metalen voorwerpen uit de Middeleeuwen of later (sleutel, munten, gespen, bootshaak, ...), keramiek uit de Late Middeleeuwen en wapens (oa. Gomblain uit 1857, Lee-Enfield uit WOII, dolk, ...)
- CAI 71013: Archeologische opgraving op het Sint-Maartensplein te Wervik. Op dit plein stond de Sint-Maartenskerk. De kerk is vermoedelijk gebouwd in de 10de eeuw en er zijn theorieën dat ze werd gebouwd op de fundering van een Romeinse tempel. De theorie is echter niet bevestigd door de opgraving. Wel werden er verschillende vondsten gedaan die te plaatsen zijn in de Romeinse periode (balans, medaillon, smeedtang, zilveren munten en bouwafval).

³³ <https://cai.onroerenderfgoed.be>

Figuur 35. Topokaart (© AGIV) met aanduiding van de CAI vindplaatsen.

- CAI 71015: Archeologische opgraving uitgevoerd op Steenakker in de jaren '50. De menselijke activiteiten in de Romeinse periode kwamen hier heel duidelijk naar voor. Zo werd er een waterput gevonden met een stenen schacht gebaseerd op een houten constructie, een groot aantal afvalkuilen, verschillende paalkuilen (geen af te lijnen constructie), een pottenbakkersoven, een wegtracé en een waterleiding. Uit al deze archeologische sporen werd een grote hoeveelheid aardewerk gerecupereerd (Terra Sigillata, Belgische waar, gevernist aardewerk, ...).
- CAI 75940: Vondstconcentratie van (vermoedelijk) Romeins aardewerk in de Ooievaarsstraat.
- CAI 75941: Vondstconcentratie van (vermoedelijk) Romeins aardewerk op een perceel langs de Nieuwstraat.
- CAI 75942: Vondstconcentratie van Romeins aardewerk op een perceel langs de Groenstraat, oa. Terra Sigillata.
- CAI 76173: Archeologische opgraving uitgevoerd op een perceel langs de Ooievaarsstraat in de jaren '90. Hierbij werden enerzijds paalkuilen en kuilen aangetroffen die volgens de insulae-indeling van de vicus georiënteerd waren. Anderzijds een grote hoeveelheid keramiek en indirecte bewijzen van industriële activiteiten.
- CAI 76182: Naar aanleiding van de sanering van de Sint-Jansbeek werd in 1992 een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Hierbij werd onder andere de mottegracht van Oosthove aangesneden. Er werden echter ook aanwijzingen van oudere occupatiefases aangetroffen zoals een bewoningslaag uit de Romeinse periode en een neolithisch artefact uit een veen.
- CAI 76993 en 76994: Archeologisch onderzoek op de site Pardoën. Hierbij werd een laag gevonden met 14de-15de eeuwse aardewerk, een klokkengietersatelier, zes begravingen horend bij het oude kerkhof van de Sint-Medarduskerk en enkele laatmiddeleeuwse afvalkuilen. Verder ook nog de funderingen van gekende gebouwen uit subrecente periodes.

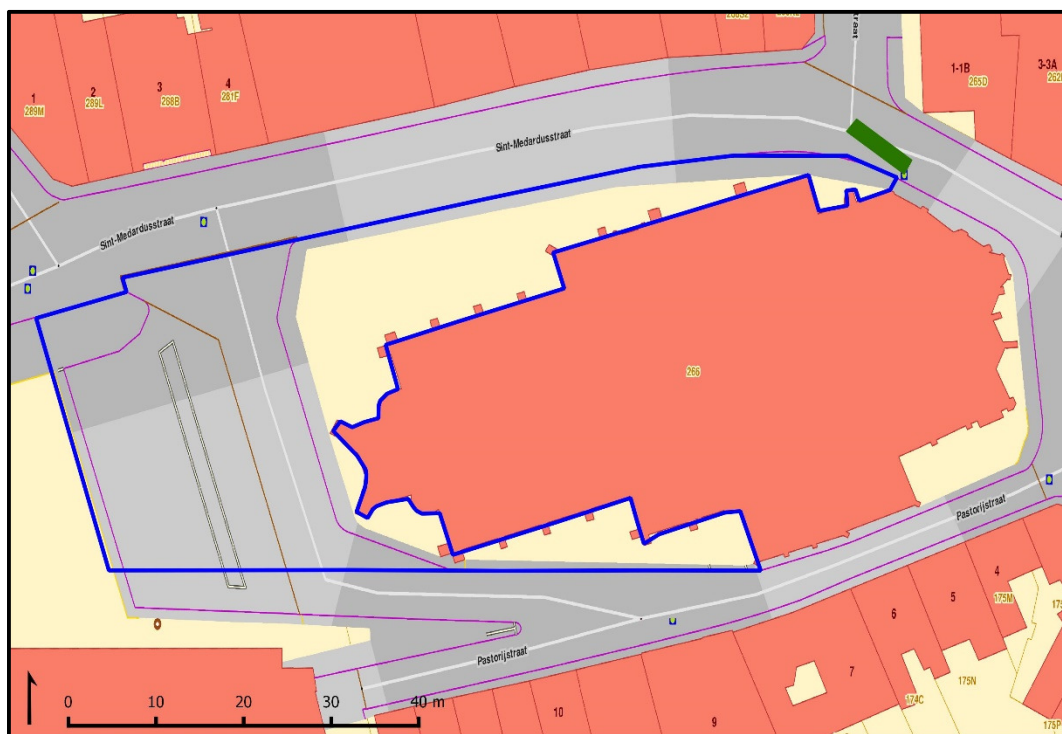
- CAI 151455: Archeologische opgraving Wervik De Pionier. Deze opgraving leverde een overvloed aan informatie op, in hoofdzaak over de Romeinse periode. Zo werd de weg van Cassel naar Doornik aangetroffen. Deze weg was tussen 16 en 20 meter breed, voorzien van afwateringsgreppels aan beide zijden en te volgen over een afstand van 150 meter. Bovendien kon ook worden vastgesteld dat de weg verschillende fasen heeft gekend, zowel onverhard (karrensporen) als verhard. Naast de weg werd ook een brede verdedigingsgracht blootgelegd. Deze gracht was licht gebogen en stond vermoedelijk in verband met de weg. Omdat de gracht V-vormig was, kon hij in de militaire sfeer gebracht worden, als deel van een Vroeg-Romeins kamp of als deel van de omwalling van de vicus. Uiteindelijk werden ook nog 11 brandrestengraven gevonden die naar alle waarschijnlijk tot een uitgestrekter grafveld behoorden. Naast deze hoeveelheid aan archeologische sporen uit de Romeinse periode waren ook andere periodes vertegenwoordigd; Een hoofdgebouw, bijgebouwen, kuilen en greppels uit de IJzertijd, alsook greppels en paalkuilen uit de Late Middeleeuwen die wijzen op landbouwactiviteiten. Enkele sporen en vondsten uit de Eerste Wereldoorlog.
- CAI 152911: Losse vondsten uit de Leie, net voor de brug (een speerpunt en een mondharp).
- CAI 159402: Losse vondsten uit de Leie, Merovingisch zwaard
- CAI 162253: Losse vondsten uit de Leie, goed bewaarde punt van een vleugellans (Karolingisch).
- CAI 208120-208124: Opgravingen centrumstraten Wervik, verschillende kuilen die kunnen wijzen op artisanale activiteiten op de rand van de Vicus. Verder ook paalkuilen en kiezelpakketten (ophoging en oude straatniveaus) die de omvang van de Vicus nader helpen bepalen.

2.4. INVENTARISATIE HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS

2.4.1. VÓÓR DE KERK?

De geschiedenis van het plangebied voor de bouw van de eerste kerk is niet achterhaald kunnen worden. Op basis van archeologische gegevens zou de Romeinse Vicus niet tot binnen het plangebied komen. De dichtst aangetroffen vondsten uit de Romeinse periode situeren zich enerzijds ongeveer 20 meter ten noordoosten van het plangebied. Op de hoek van de Leiestraat en de Nieuwstraat/Ooievaarsstraat werd een concentratie aan (vermoedelijk) Romeins aardewerk gevonden (CAI 75940).

Anderzijds suggereerden de resultaten van het archeologisch onderzoek van de centrumstraten van Wervik dat de zuidwestelijke hoek van de Vicus zich ergens tussen het zuidelijke uiteinde van de Nieuwstraat en het Pardoën kan bevinden. Bij de kleine werfbegeleiding in de Sint-Medardusstraat werden 2 kuilen (ongeveer 16 m + TAW) aangesneden waaruit Romeins vondstmateriaal- o.a. *Terra Sigillata*- werd gerecupereerd. Deze sleuf bevond zich op minder dan 2 meter van het huidige onderzoeksgebied. Gezien het feit dat deze kuilen groter zijn dan het opgravingsvlak is de kans reëel dat het verdere verloop zich binnen het plangebied bevindt. Voorts is het even waarschijnlijk dat er zich nog andere sporen uit de Romeinse periode binnen het plangebied bevinden.

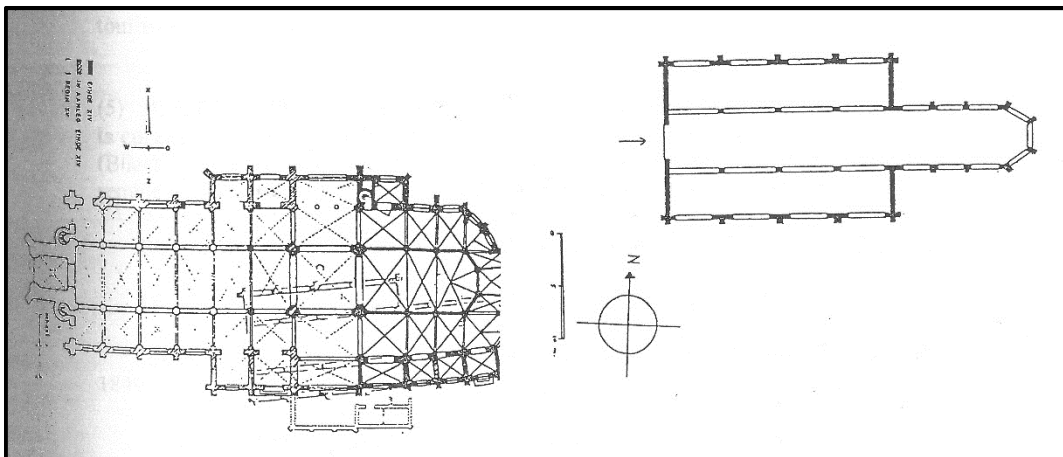

Figuur 36. Sleuf in de Sint-Medardusstraat (groen) opgegraven tijdens onderzoek centrumstraten op het GRB (© AGIV).

2.4.2. DE KERK

Aangezien het plangebied in zijn geheel buiten het eigenlijke kerkgebouw is gelegen, is de kans klein dat er resten van deze kerk of een voorganger bedreigd worden door de geplande werkzaamheden. De bouw van de huidige kerk dateert uit het einde van de 14de eeuw en het begin van de 15de eeuw. Hoewel de kerk dus inderdaad een voorganger heeft gekend in de vorm van een kleiner kerkgebouw, is de kans klein dat deze resten binnen het plangebied zullen liggen. Er wordt namelijk uitgegaan van een herbouw op een deel van de fundering van deze oudere kerk zodat ze zich eigenlijk zo goed als volledig binnen de huidige omvang moet bevinden.

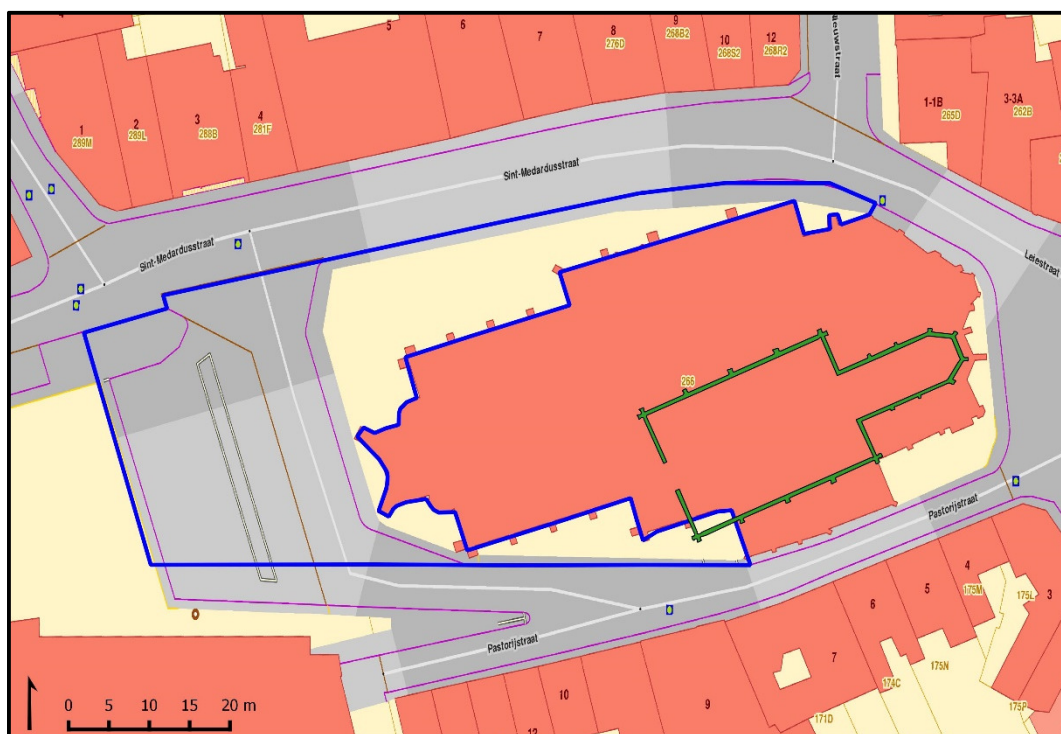
Tijdens renovatiewerken in het interbellum werden verschillende funderingsresten onder de kerkvloeren vastgesteld. Deze observaties hebben architect L. Lannoy ertoe aangezet om een hypothetisch grondplan van de eerste Sint-Medarduskerk op te maken. Op basis van deze reconstructie zou de zuidwestelijke hoek van deze fundering net buiten de huidige kerkmuur moeten vallen. Indien de hypothese dus enigszins de waarheid benaderd is er toch een kleine kans dat een funderingsmuur van de oude kerk binnen het onderzoeksgebied komt te liggen en eventueel onderzocht kan worden.

Figuur 37. Hypothetische reconstructie van het grondplan van de eerste kerk (rechts) geplaatst op het grondplan van de huidige kerk (links)³⁴

Aan de hand van bovenstaande reconstructie werd de hypothetische ligging van de oude kerk geplotted op de huidige toestand. Hieruit blijkt dat de zuidwestelijke hoek van de fundering zich net ten westen van de sacristie- en buiten de kerkmuren- zou kunnen bevinden en dus net binnen het plangebied valt. Indien er op deze locatie resten zouden aangetroffen worden, kan deze hypothese voor een deel bevestigd worden.

³⁴ CLYNCKEMAILLIE O.

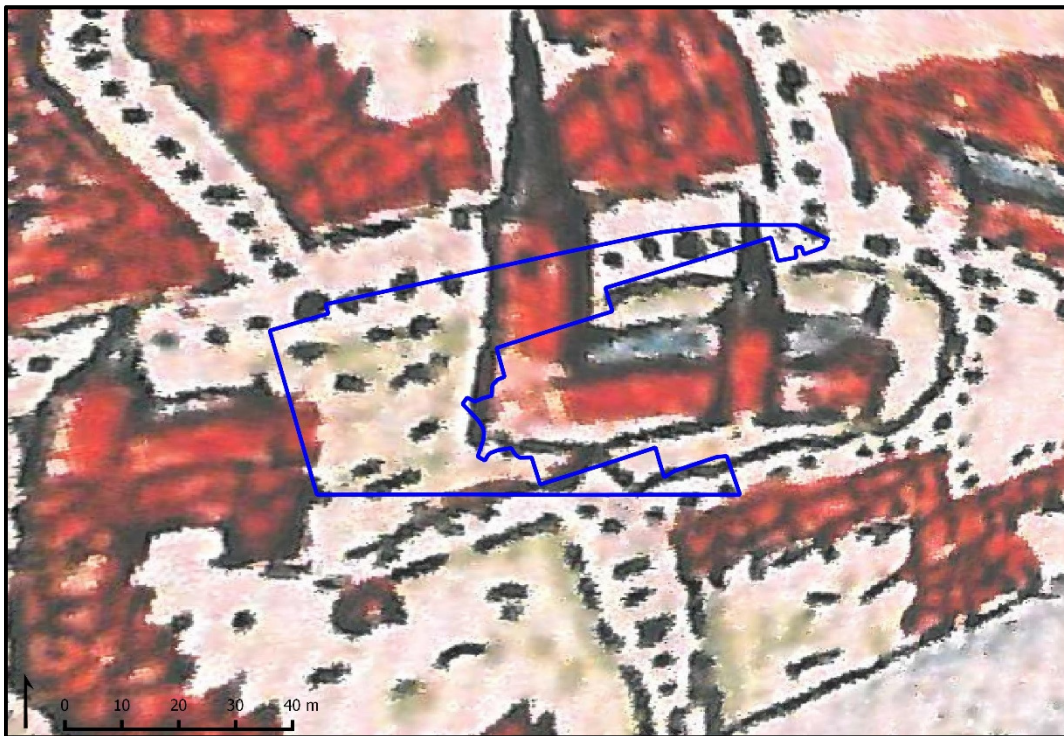
Figuur 38. Hypothetische ligging van de oude kerk (groen) geplot op het GRB (©AGIV).

2.4.3. HET KERKHOF

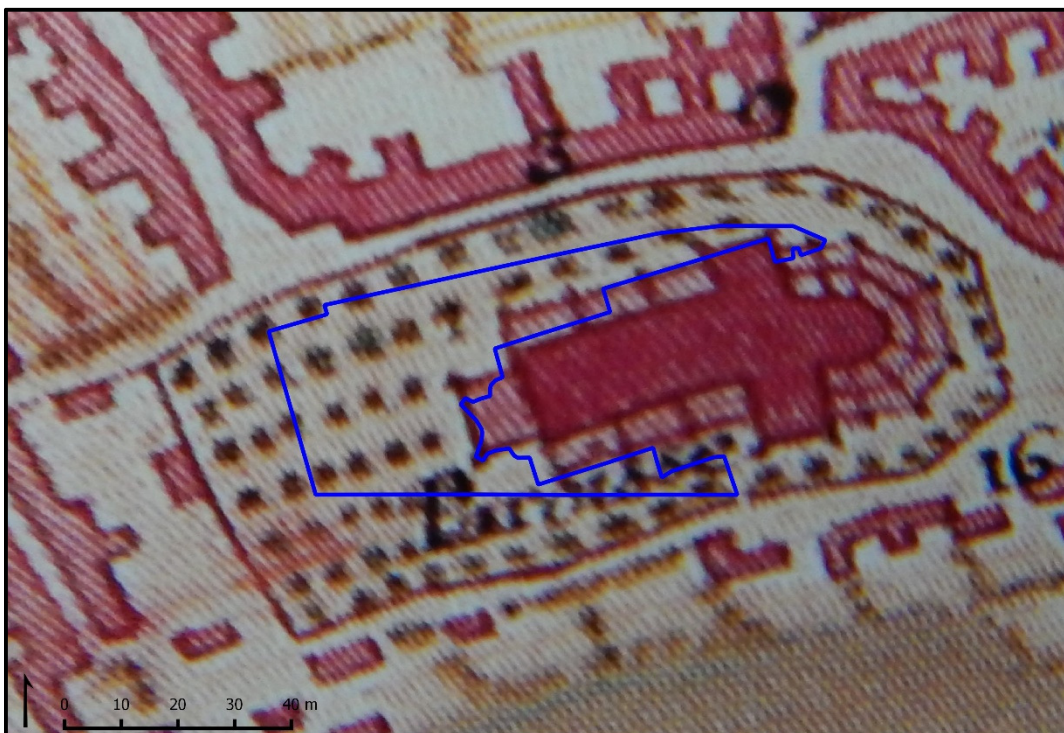
Volgens verschillende historische kaarten moet er tot het einde van de 18de eeuw een kerkhof rond de kerk hebben gelegen. Deze begraafplaats lag volledig rond de kerk en strekte zich in het westen uit tot tegen de grens van het Pardoën. Omwille van deze uitgestrektheid moeten over de volledige oppervlakte van het projectgebied begravingen verwacht worden.

Slechts 3 van de historische kaarten uit de periode waarin het kerkhof in gebruik was, kunnen gegeorefereerd worden. Hoewel ze daar eigenlijk niet volledig voor geschikt zijn wegens incorrecte verhoudingen, kan er op deze manier wel een goed beeld verkregen worden van de onderdelen die zich binnen het plangebied bevinden. Er kan echter geen gebruik van gemaakt worden om een exacte locatie van een specifiek element te gaan bepalen.

Uit deze projecties blijkt dat het plangebied zich beperkt tot het kerkhof met een kleine mogelijkheid dat de kerkhofmuur zich, in de het noordelijke of zuidelijke uiterste van het plangebied, nog net binnen de te onderzoeken grenzen bevindt.

Figuur 39. Plangebied geprojecteerd op het de kaart van Deventer (1560). (©AGIV-KBR).

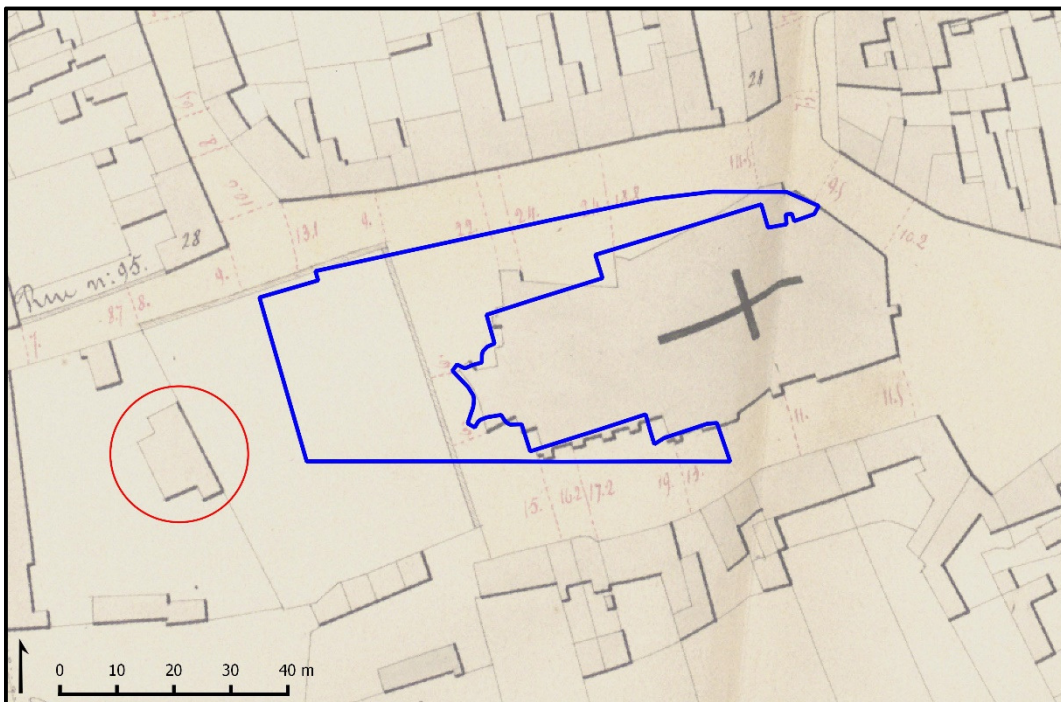

Figuur 40. Plangebied geprojecteerd op het Plan du Bourg de Wervick (1744).

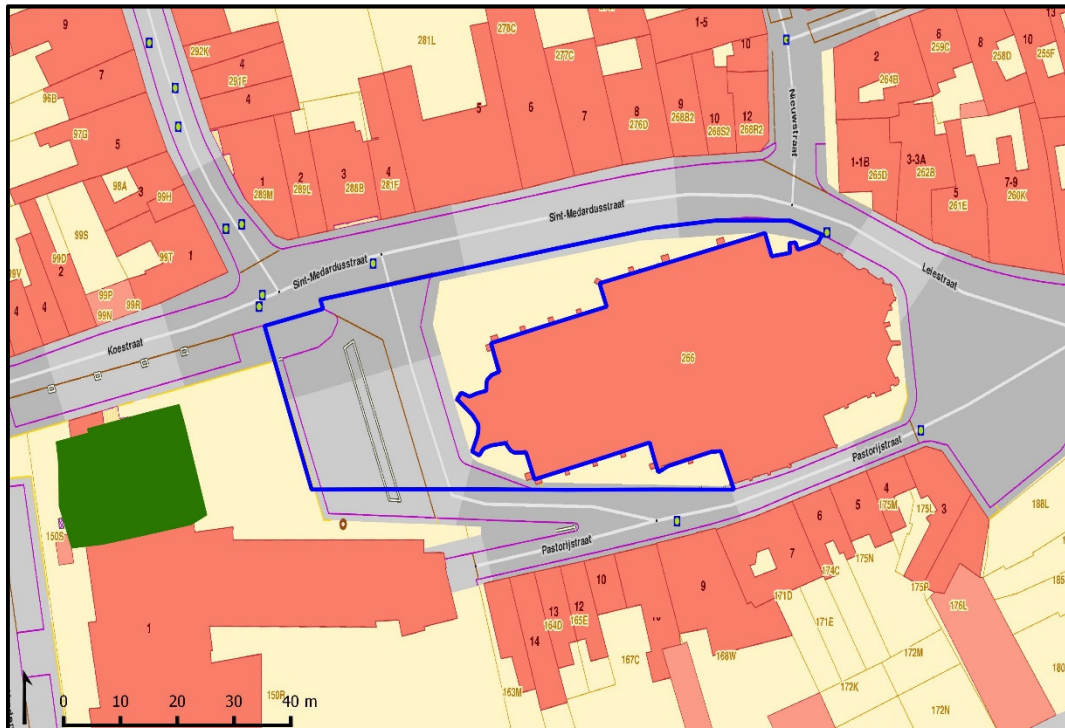
Figuur 41. Plangebied geprojecteerd op de kaart van Ferraris (1777). (©AGIV-KBR).

Op basis van de 19de-eeuwse kaarten en de resultaten van de opgraving aan het Pardoën kan wel met zekerheid gesteld worden dat de westelijke grens van het plangebied binnen de grenzen van het kerkhof blijft dat zich uitstrekte tot tegen het Pardoën.

Figuur 42. Plangebied (blauw) geprojecteerd op de Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het Pardoën (rood) (©AGIV-KBR).

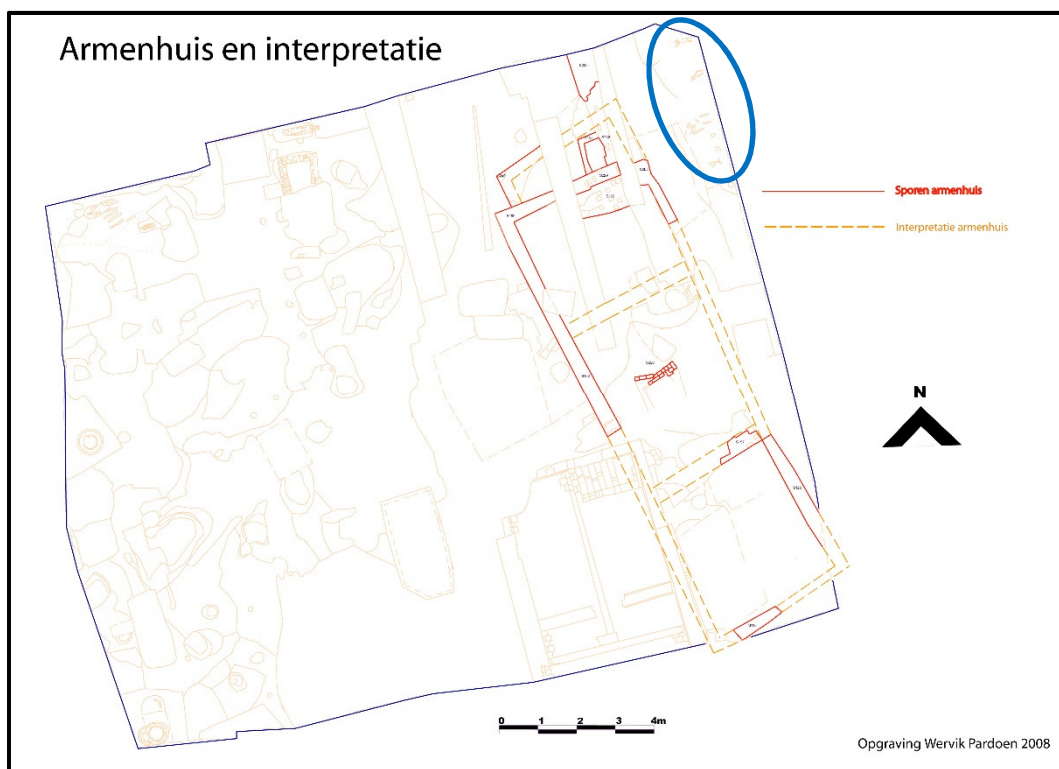
Op de Atlas der Buurtwegen- waarbij wel kan afgegaan worden op meer precieze locaties- blijkt dat het plangebied niet tot tegen het Pardoen loopt terwijl het kerkhof dat dus wel deed. Dit werd bevestigd tijdens de opgraving van het Pardoen naar aanleiding van de geplande bouw van een nieuwbouwcomplex voor het zorgcentrum. Tijdens deze opgravingen werden niet alleen de funderingen van het pre-19de eeuwse Pardoen aangetroffen maar ook enkele begravingen. Deze graven bevonden zich net ten oosten van het Pardoengebouw en moeten dus op de periferie van het kerkhof zijn begraven.³⁵

Figuur 43. Opgraving site Pardoen (groen) ten opzichte van het huidige plangebied (blauw) op het GRB (© AGIV).

In totaal werden 6 skeletten (deels) onderzocht. Allemaal lagen ze mooi naast elkaar begraven in een lichtbruin pakket van 0,50m dik, met daarin heel wat puin. Dit pakket bevond zich op een grijsgroene ophoging. Alle begravingen waren (voor zover achterhaalbaar) west (hoofd) – oost (voeten) georiënteerd. De gemiddelde diepte van de stoffelijke resten (14,72 m +TAW) schommelde rond 130 cm onder het maaiveld (17 m +TAW).

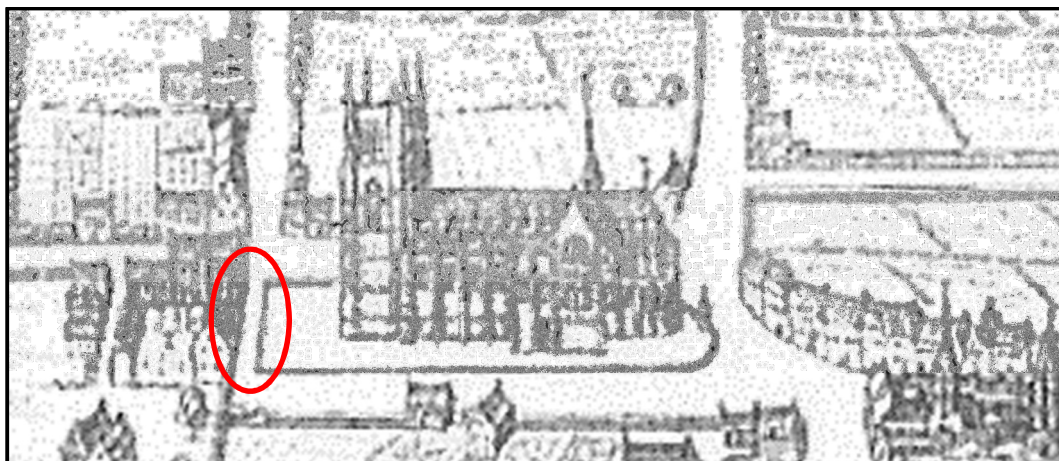
³⁵ BRADT T., BOT B. & ACKE B. 2008

Figuur 44. Grondplan van de aangetroffen resten van het Armenhuis (Pardoens) met aanduiding begravingen (blauwe ovaal). (© Monument Vandekerckhove)

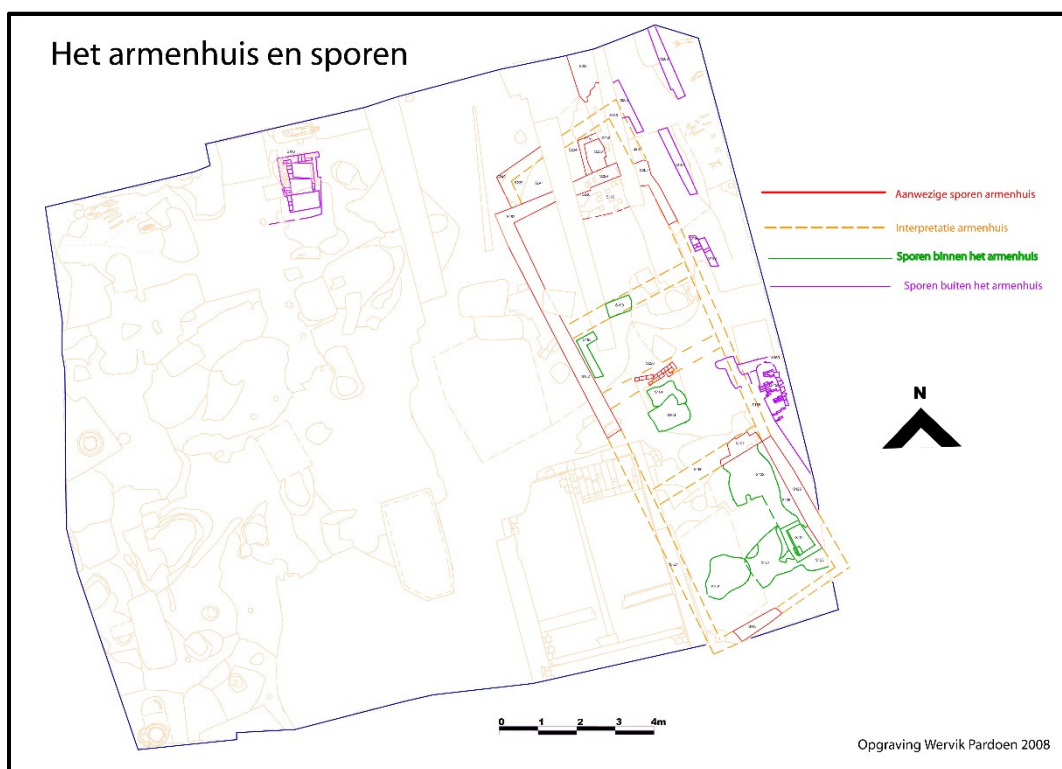
2.4.4. DE KERKHOFMUUR

Zoals reeds meermaals aangehaald was het kerkhof afgescheiden van de openbare plaatsen door middel van een kerkhofmuur. De exacte afmetingen en omvang van deze muur konden niet bepaald worden omdat hij enkel figuratief werd afgebeeld op de oudere en onnauwkeurige kaarten. De enige zekerheid is de westelijke muur die parallel lag aan de perceelsgrens van het Pardoens. En zelfs hier is er enige onduidelijkheid.

Figuur 45. Detail van de kerkomgeving op de kaart van Sanderus (©KBR).

De meeste kaarten geven het kerkhof weer tot tegen het Pardoën. Maar op Sanderus wordt duidelijk een ruimte gelaten dat geïnterpreteerd zou kunnen worden als een wegje tussen de kerkhofmuur en het Pardoën. Laatstgenoemde mogelijkheid werd mogelijk gestaafd door de resultaten van de opgravingen aan het Pardoën. Daar werden tussen de begravingen en de resten van het armenhuis enkele muurresten gevonden die mogelijk overblijfselen waren van een kerkhofmuur. Bovendien werd tussen deze muurtjes en de funderingen van het armenhuis een restant gevonden van een bakstenen vloerbedekking die naar alle waarschijnlijkheid onderdeel uitmaakte van een wegje. De uitvoering van deze muurtjes was zeer licht en de bewaring zeer fragmentarisch en niet meer dan 2 baksteenrijen hoog. Hoe dan ook lijkt de interpretatie als kerkhofmuur en –wegje zeer plausibel.

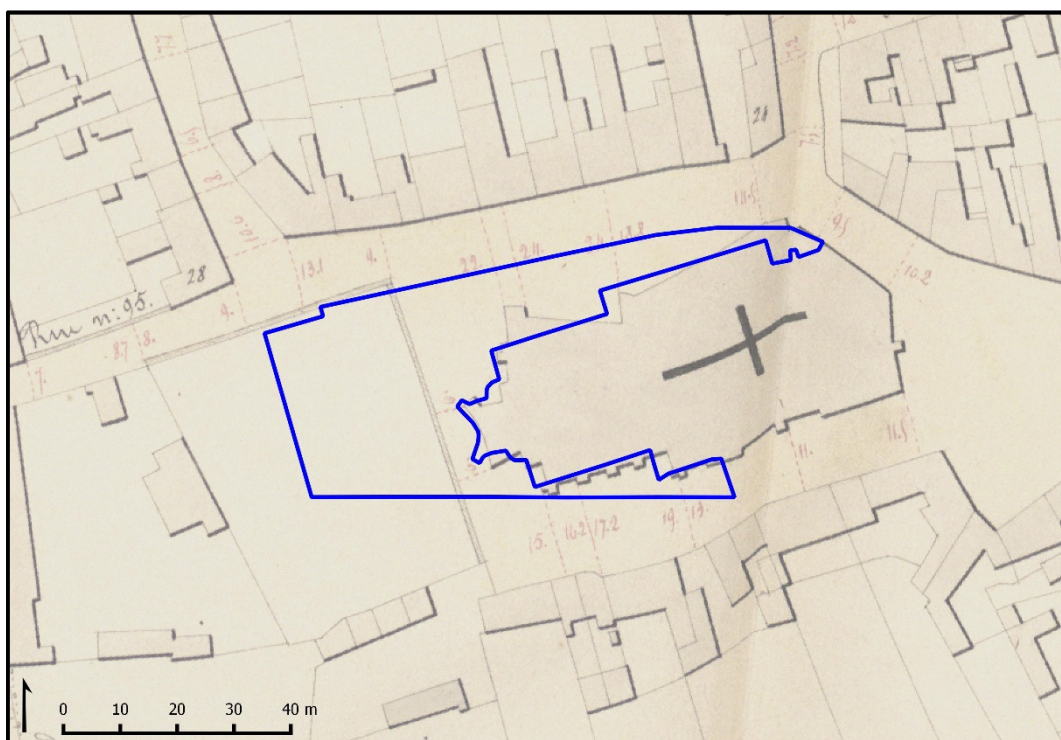

Figuur 46. Grondplan van het Armenhuis met rechts de muurresten en het wegje (paars).
(© Monument Vandekerckhove)

Zoals reeds aangehaald is de exacte ligging van de zuidelijke en noordelijke kerkhofmuur niet gekend en kon hij ook niet bepaald worden aan de hand van de historische kaarten. In het noorden liep hij parallel aan en tegen de Sint-Medardusstraat. Het is echter niet onwaarschijnlijk dat de straat vroeger smaller was en dat de muur zich dus onder het huidige straattracé- en dus buiten het plangebied- bevindt. In het zuiden is er een vergelijkbare situatie ten opzichte van de Pastorijstraat met dat verschil dat dit kleine straatje mogelijk niet veel aanpassingen heeft gekend. In dat geval zal de muur net wel of net niet binnen het onderzoeksgebied vallen. Bovendien is het, omwille van de onnauwkeurigheid van de historische kaarten, niet te bepalen of het kerkhof steeds even groot is geweest of niet. Eventuele expansies of inkrimpingen kunnen niet worden vastgesteld via deze bronnen, maar zijn wel perfect mogelijk. In zo'n geval zullen de verschillende fasen wel min of meer parallel aan elkaar liggen, aangezien de U-vormige uitvoering van de muur wel een continuïteit kent.

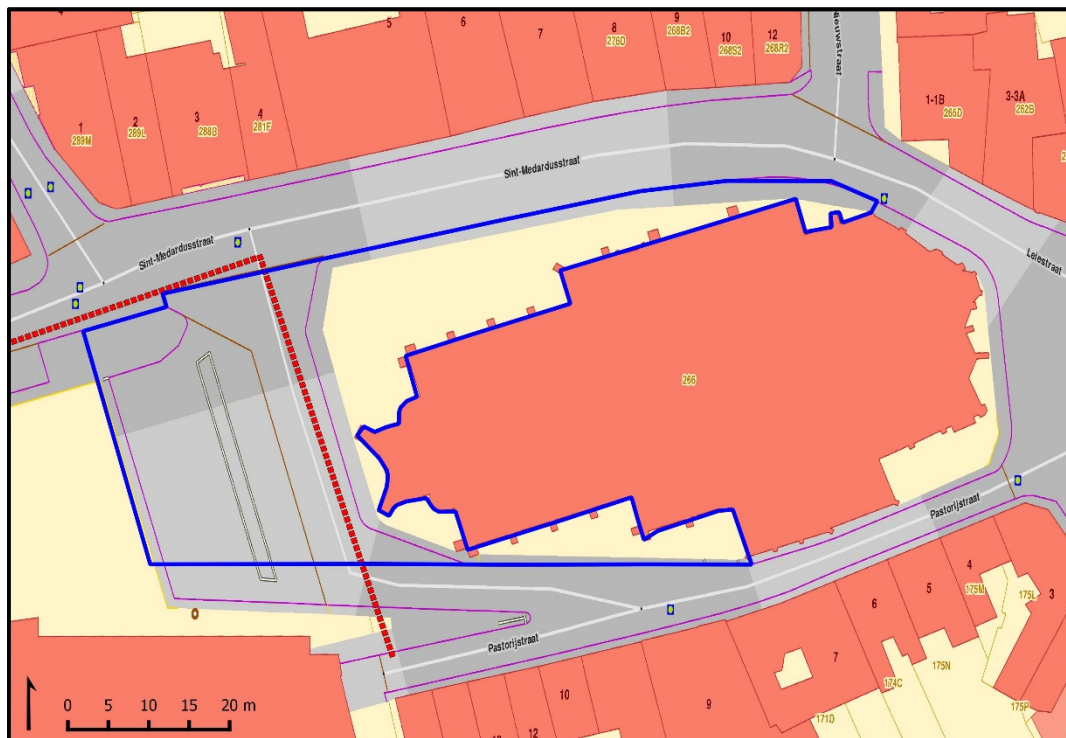
2.4.5. HOSPICE DES VIEILLARDS

Uiteindelijk wordt het kerkhof opgegeven en bijgevolg ook de kerkhofmuur. Het westelijke gedeelte van de begraafplaats wordt ergens in de vroege 19de eeuw opgenomen binnen het eveneens heringerichte Pardoën. Deze zone blijft een open ruimte maar wordt wel afgeschermd met een muur. De omvang van deze muur is niet vast te stellen aan de hand van de kaarten. Op basis van foto's van de omgeving kan wel aangenomen worden dat het gaat om een lage muur die de voortuin van het *Hospice des Vieillards* afscheidt van het kerkplein en de Sint-Medardusstraat. In de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw was de tuin onderdeel van het *Hospice* en stond een hekwerk op de lage muur. Later in de 20ste eeuw werd de tuin openbaar en bleef enkel de lage muur over. Na de Tweede Wereldoorlog wordt de tuin een grasveld en verdwijnt het muurtje. In 1969 wordt het *Hospice des Vieillards* afgebroken om plaats te maken voor een nieuwbouw. Vermoedelijk verdween toen ook de muur. De tuin werd een grasperk en uiteindelijk de parking die hij nu is.

Figuur 47. Projectie van het plangebied op de Atlas der Buurtwegen (© AGIV –KBR).

Op onderstaande kaart wordt de muur weergegeven op de huidige kadasterkaart. Het NZ-gerichte gedeelte van de muur doorsnijdt het plangebied. Een niet onbelangrijke vaststelling is het feit dat de noordoostelijke hoek zich ten noorden van het plangebied bevindt en dus binnen het huidige straattracé. Dit kan gezien worden als een aanwijzing voor het feit dat de Sint-Medardusstraat tot de 19de eeuw een stuk smaller was dan nu. Bijgevolg kan er ook van uit gegaan worden dat de noordelijke kerkhofmuur zich eerder binnen het straattracé dan het plangebied zal bevinden.

Figuur 48. Projectie van de 19de-eeuwse muur (rood) en het plangebied op GRB (© AGIV).

Figuur 49. Het *Hospice des Vieillards* tijdens de Eerste Wereldoorlog gezien vanuit de Sint-Medardusstraat. De muur met het hekwerk is duidelijk zichtbaar (© Delcampe.net).

Figuur 50. De latere openbare tuin (© Delcampe.net).

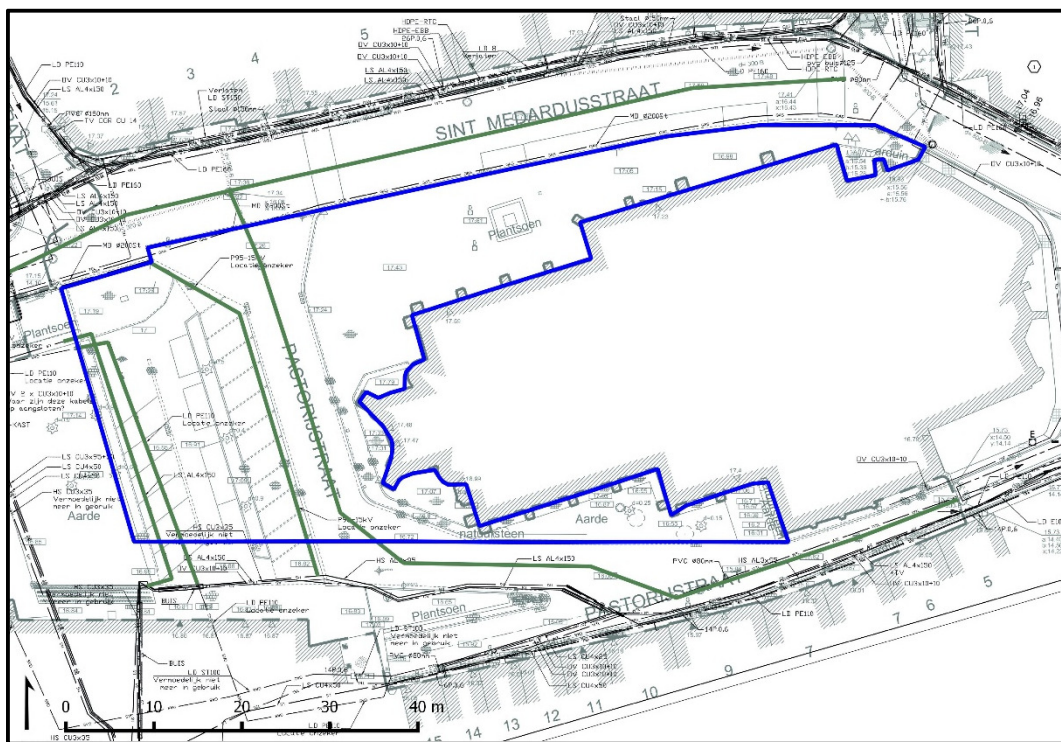
2.5. VERSTORINGEN VAN HET BODEMARCHIEF

2.5.1. REEDS VERSTOORDE ZONES

Het plangebied is tot en met het einde van de 18de eeuw een kerkhof geweest. In welke mate de eeuwen van begravingen de mogelijke oudere archeologische sporen hebben aangetast is niet in te schatten.

Vanaf de 19de eeuw werd de oostelijke helft ingericht als kerkplein terwijl de westelijke helft een tuin werd. Met uitzondering van de aanleg van de tuinmuur van het *Hospice des Vieillards* zijn er tot de 20ste eeuw geen ingrepen gebeurd die het bodemarchief danig verstoord kunnen hebben.

De enige bodemingrepen met een reële kans op verstoring van archeologie zijn de aanlegssleuven van nutsleidingen. Ervan uitgaande dat deze zich nagenoeg altijd in de straattracés bevinden- met uitzondering van de aftakkingen- komt vooral het huidige tracé van het NZ-gerichte deel van de Pastorijsstraat in aanmerking. Op onderstaand plan wordt aangegeven waar de gekende nutsleidingen zich bevinden.

Figuur 51. Bestaande toestand met aanduiding plangebied (blauw) en nutsleidingen (groen).

2.5.2. GEPLANEDE WERKEN

De kerkomgeving wordt heraangelegd waardoor het bodemarchief bedreigd wordt. Het volledige kerkplein en het NZ-gerichte deel van de Pastorijsstraat worden verkeersvrij gemaakt en heringericht. Ter hoogte van de parking komt een halfverharde zone met bomen en het oorlogsmonument wordt verplaatst. Alle ingrepen die zich beperken tot het vernieuwen van de verharding gaan niet dieper dan 60 cm. De zwaarste verstoringen zijn te verwachten ter hoogte van de nieuwe nutsleidingen. Aangezien de meeste leidingen voorzien zijn in de straattracés zal

ook dit beperkt blijven. Er wordt slechts één leiding voorzien ter hoogte van het oude NZ-gerichte tracé van de Pastorijstraat.

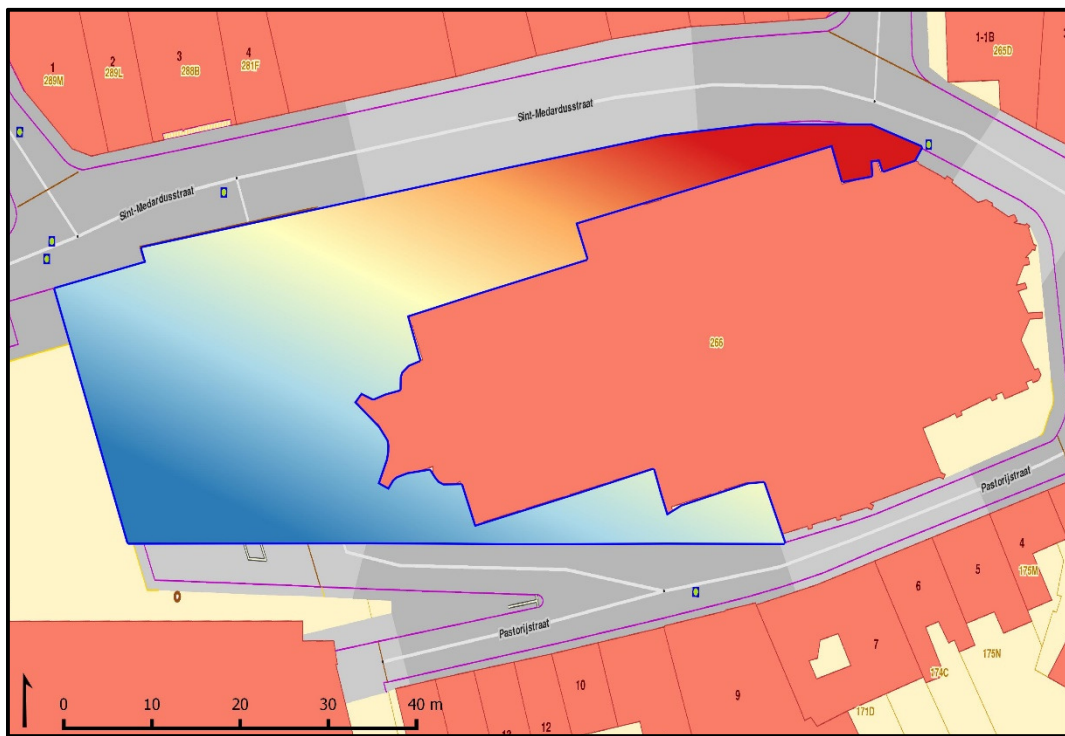

Figuur 52. Ontworpen toestand met aanduiding plangebied (blauw) en nieuwe nutsleidingen (paars).

2.6. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

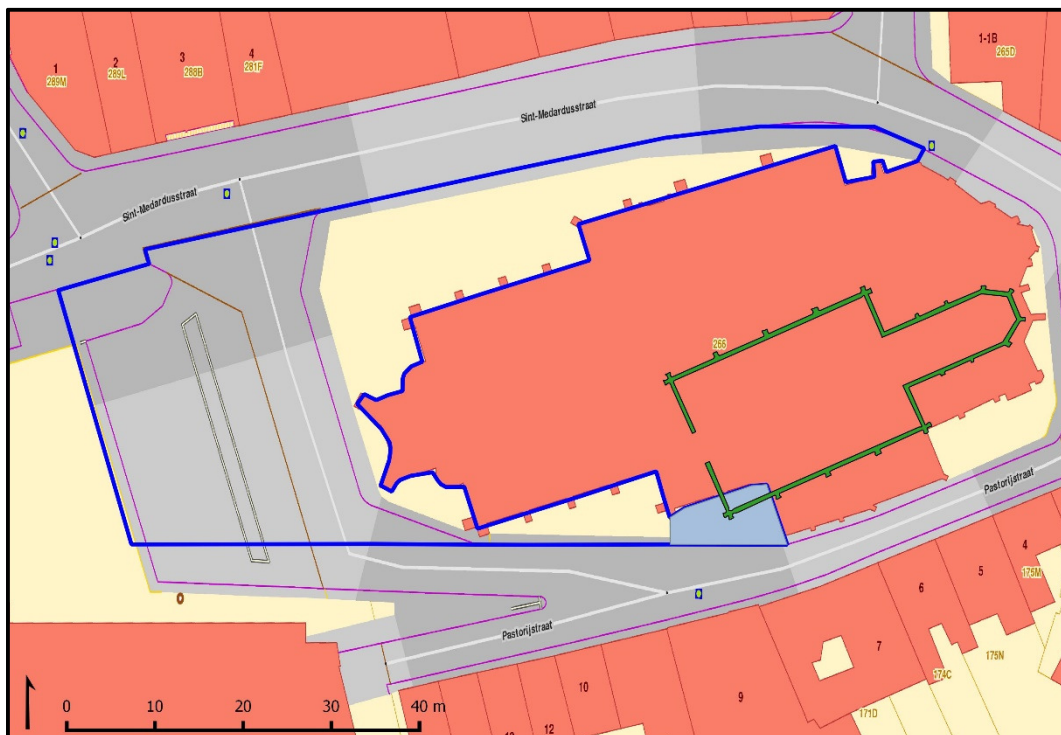
Op basis van deze studie kan gesteld worden dat er zich 4 verschillende gehelen binnen het plangebied bevinden waarvan de archeologische neerslag bedreigd wordt door de geplande werkzaamheden.

Een eerste categorie zijn de sporen die ouder zijn dan de bouw van de kerk. Aangezien de kennis van deze periode voor de locatie zeer beperkt is, moet dit eigenlijk heel ruim gezien worden, namelijk van de steentijden tot de volle middeleeuwen. Afgaande op de resultaten van archeologische opgravingen in de directe omgeving is de verwachting van Romeinse sporen het grootst. Wat de spreiding binnen het onderzoeksgebied betreft, is het potentieel naar alle waarschijnlijkheid hoger in de oostelijke helft. Indien deze ruimtelijke opdeling daadwerkelijk van toepassing is, kan dit leiden tot een meer precieze afbakening van de Vicus.

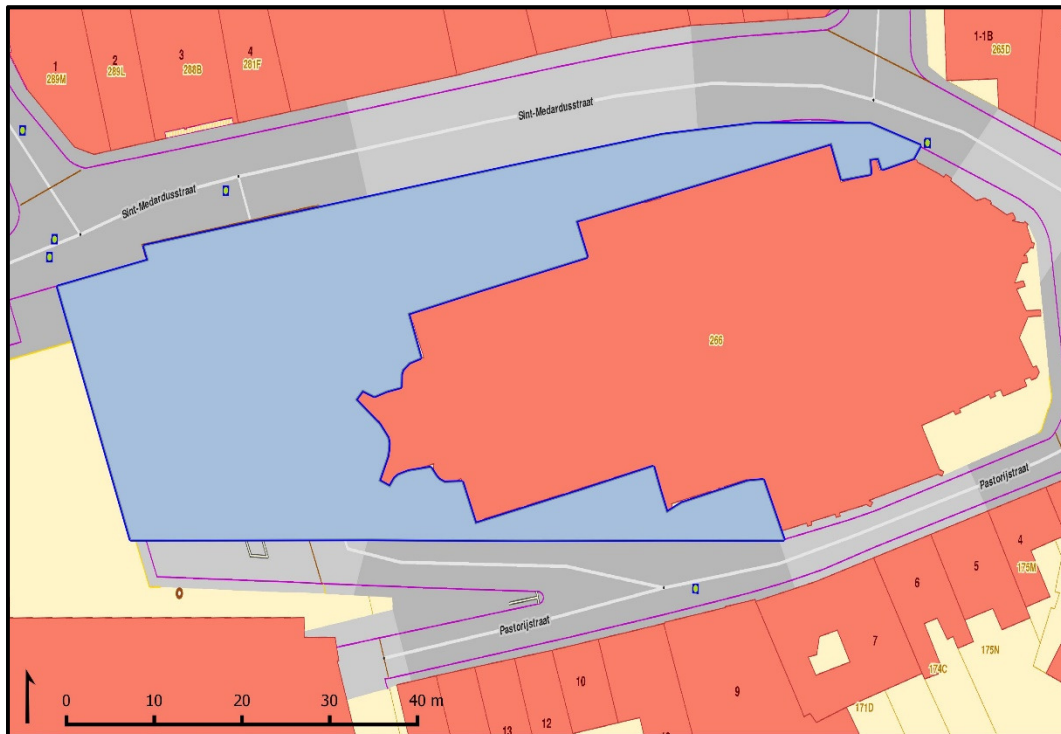
Figuur 53. Verwachtingskaart oudere sporen (rood: hoge verwachting; blauw: lagere verwachting) (©AGIV).

Een tweede geheel is het mogelijke restant van de eerste kerk. Op basis van de waarnemingen tijdens werken in de kerk werd een hypothetische reconstructie van deze eerste kerk opgemaakt door de architect L. Lannoy. Indien deze hypothese juist is, zou de zuidwestelijke hoek van deze kerk zich buiten de huidige kerk en binnen het onderzoeksgebied bevinden. Mochten deze funderingen archeologisch vastgesteld kunnen worden, kan deze stelling mogelijk bevestigd worden en informatie bieden over een historisch slecht gedocumenteerde fase van de kerk.

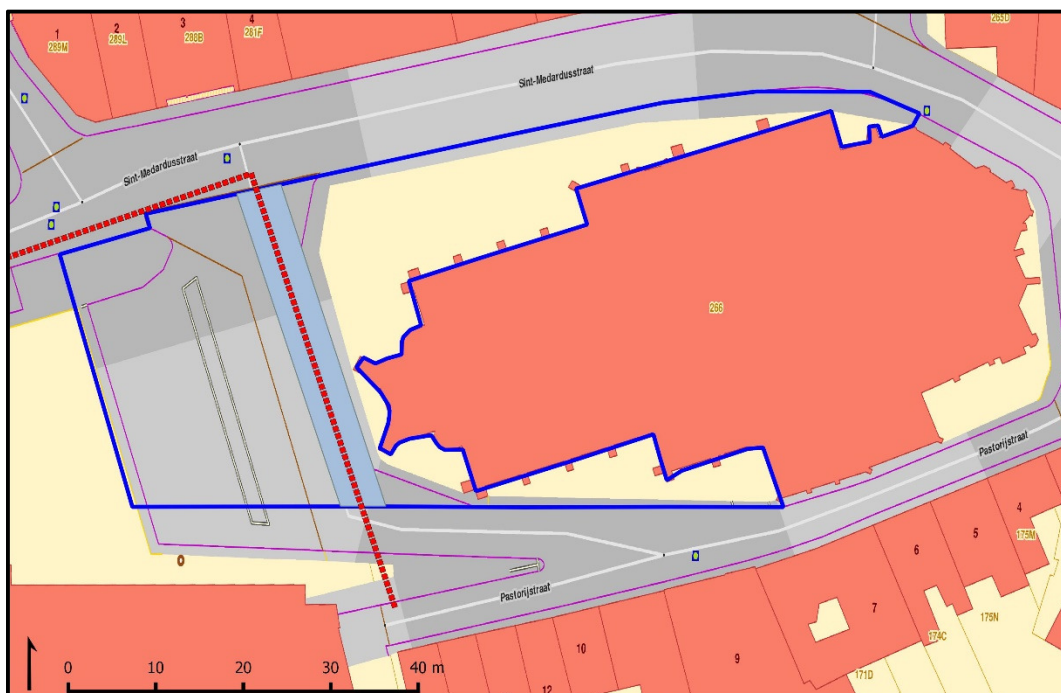
Figuur 54. Verwachtingskaart restanten oude kerk (lichtblauw) (©AGIV).

Een volgende categorie is het kerkhof dat zich rondom de kerk bevond. Er van uit gaande dat dit in gebruik werd genomen kort na de bouw van de kerk, kan de projectlocatie de resten van 5 à 6 eeuwen begravingen herbergen. Gezien het feit dat het onderzoeksgebied volledig binnen de grenzen van het kerkhof valt, moet overal rekening gehouden worden met de aanwezigheid van menselijke resten. Op basis van het onderzoek op het Pardoën is geweten dat deze resten zich tot op een diepte van ongeveer anderhalve meter onder het straatniveau bevinden. In welke mate op hogere niveaus begravingen aanwezig zijn die al dan niet bewaard zijn gebleven kon niet achterhaald worden. Bij dit kerkhof hoort ook nog de kerkhofmuur. De exacte locatie hiervan kon niet bepaald worden aan de hand van historische kaarten omdat hij reeds was afgebroken op het moment dat kaarten nauwkeuriger werden. Er kan vanuit gegaan worden dat de kerkhofmuur parallel aan en vlak tegen de straten liep. Aangezien het plangebied de straattracés zoveel mogelijk tracht te vermijden is de kans klein dat de muur aangesneden wordt. Bovendien is het niet onrealistisch dat de huidige straat breder is dan voorheen. Dit betekent dat de muur zich dan in het huidige tracé bevindt waardoor de kans nog kleiner is dat hij binnen het plangebied ligt.

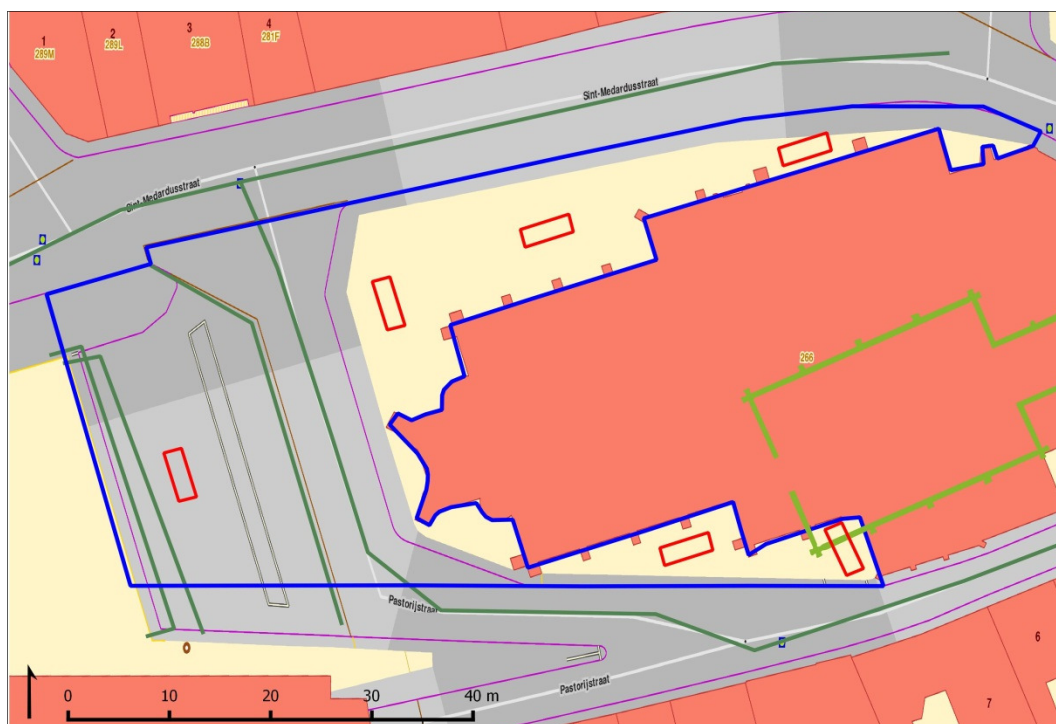

Figuur 55. Verwachtingskaart kerkhof(muur). (©AGIV)

Tenslotte is er de 19de-eeuwse tuinmuur van het *Hospice des Vieillards*. Deze doorkruist met zekerheid het plangebied van noord naar zuid. Hier zal het enigszins afhankelijk zijn van de diepte waarop deze muur gefundeerd is als hij nog kan teruggevonden worden of niet. De verschillende oppervlakkige- aanpassingen van de bestrating kunnen de muur reeds hebben vernietigd.

Figuur 56. Verwachtingskaart tuinmuur Hospice des Vieillards. (©AGIV)

Figuur 57. Voorstel inplanting sleuven (©AGIV).

Op basis van de verzamelde gegevens werd reeds een voorstel opgemaakt voor de inplanting van de proefsleuven. Volgens de BVW moest een totale lengte van 30 m sleuven aangelegd en onderzocht worden. Er werd geopteerd voor een verspreid patroon van korte sleuven (6 x 5 meter) met het opzet om de bewaringstoestand van het kerkhof in te schatten binnen de verschillende zones van het projectgebied enerzijds en om de spreiding van de Romeinse sporen in kaart te brengen anderzijds. Een 6de en laatste sleuf is geprojecteerd op de mogelijke locatie van de fundering van de oude kerk.

2.7. BIBLIOGRAFIE

2.7.1. LITERAIRE BRONNEN

BONCQUET T. & DE GRUYSE J. 2014, Archeologisch onderzoek Centrumstraten (Wervik). Rapport 66 (Ruben Willaert bvba), Sijsele.

BRADT T., BOT B. & ACKE B. 2008, Archeologisch onderzoek Site Pardoën Wervik. Rapport 2008/10 (Monument Vandekerckhove), Ingelmunster.

CLYNCKEMAILLIE O. 1994, Architecture de l'église Saint-Médard de Wervik (1330/1382-1430). Analyse et place dans l'histoire de l'architecture gothique belge. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Louvain-La-Neuve.

DE COOMAN A. & DEBONNE S. 2009, De Opgravingen aan het "Pardoën". In Wervik in 2009, *Jaarboek Stedelijke Oudheidkundige Commissie Wervik*, jaargang 2009, 3-17.

DELVOYE B. 2012, De Sint-Medarduskerk in Wervik. Brochure, Wervik.

GOEMINNE H. 1970, Opgravingen in de Romeinse vicus te Wervik, *Archaeologica Belgica*, 117.

GRAMAYE J.-B. 1708, *Antiquitates Flandriae*, Leuven.

TERMOTE J. 1991, Het stadsarcheologisch onderzoek in Wervik in 1991, *Jaarboek Stedelijke Oudheidkundige Commissie Wervik*, jaargang 1991, 155-167.

VERBRUGGE, A. 2004: *Viroviacum. Verwerking, studie en interpretatie van het materiaal uit een aantal Romeinse kelderkuilen uit de opgravingen op het St-Maartensplein in Wervik (1989-1991) (West-Vlaanderen)*, onuitgegeven verhandeling Universiteit Gent.

VERBRUGGE A. 2010, *Archeologisch onderzoek te Wervik. De Pionier (prov. West-Vlaanderen)*, onuitgegeven rapport, Stad Wervik.

VERDEGEM S. et al, 2012. Leie-doortocht Wervik, ADEDE-rapport 13, Gent

WILDEMEERSCH H. 1982, De restauratie van de Sint-Medarduskerk. In Wervik in 1982, *Jaarboek Stedelijke Oudheidkundige Commissie Wervik*, jaargang 1982, 27-39.

2.7.2. INTERNETBRONNEN

http://www.ethesis.net/wervik_dagelijks_leven/wervik_d_l.htm

<http://www.geopunt.be>

<http://nl.geneanet.org/>

<http://www.delcampe.be>

<https://cai.onroenderfgoed.be/>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/32913>

3. PROSPECTIE MET INGREEP IN DE BODEM (PROEFPUTTEN)

3.1. ALGEMEEN

3.1.1. ONDERZOEKSOPZET EN UITGANGSPUNTEN

Er werd voorzien in 30 lopende meter proefsleuf (breedte 2m), verspreid over ca. 5 sleuven, conform het bestek.

Doel van de prospectie met ingreep in de bodem is een archeologische evaluatie van het terrein. Concreet wordt het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd. Tevens wordt de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten bepaald en wordt nagegaan of er mogelijkheden zijn om in situ behoud te bewerkstelligen. Indien dit niet kan, worden er aanbevelingen geformuleerd voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen).

Tijdens de prospectie met ingreep in de bodem moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

- Kunnen de resultaten van de bureaustudie fijngesteld worden?
- Wat was de invloed van de bestaande bebouwing/verhardingen op het archeologisch erfgoed?
- Op welke diepte bevindt zich de natuurlijke bodem?
- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Bevinden de sporen zich in stratigrafisch verband?
- Bevatten deze lagen archeologische vondsten en uit welke periode dateren deze vondsten?
- Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van funeraire contexten? Zo ja; Hoeveel niveaus zijn er te onderscheiden? Wat is de omvang? Komen er oversnijdingen voor? Wat is het, geschatte, aantal individuen?
- Kunnen de sporen gelinkt worden aan nabijgelegen archeologisch vindplaatsen?
- Kunnen er afbakeningen gemaakt worden naar chronologie, ruimte (omvang, verspreiding, indeling site, ruimtelijke relaties) en functie (incl. de argumentatie)?
- Wat is de verwachte en vastgestelde bewaringstoestand van de sporen/ van de verschillende afbakeningen / van de vindplaats in zijn geheel?
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?
- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de waardevolle archeologische vindplaatsen?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling: hoe kan deze bedreiging weggenomen of verminderd worden (maatregelen behoud in situ)?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet in situ bewaard kunnen blijven:
 1. Wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van de zones voor vervolgonderzoek?

2. Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht, zowel vanuit methodologie als aanpak voor het vervolgonderzoek?

- Welke vraagstellingen zijn voor vervolgonderzoek relevant?
- Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welke type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke hoeveelheid?

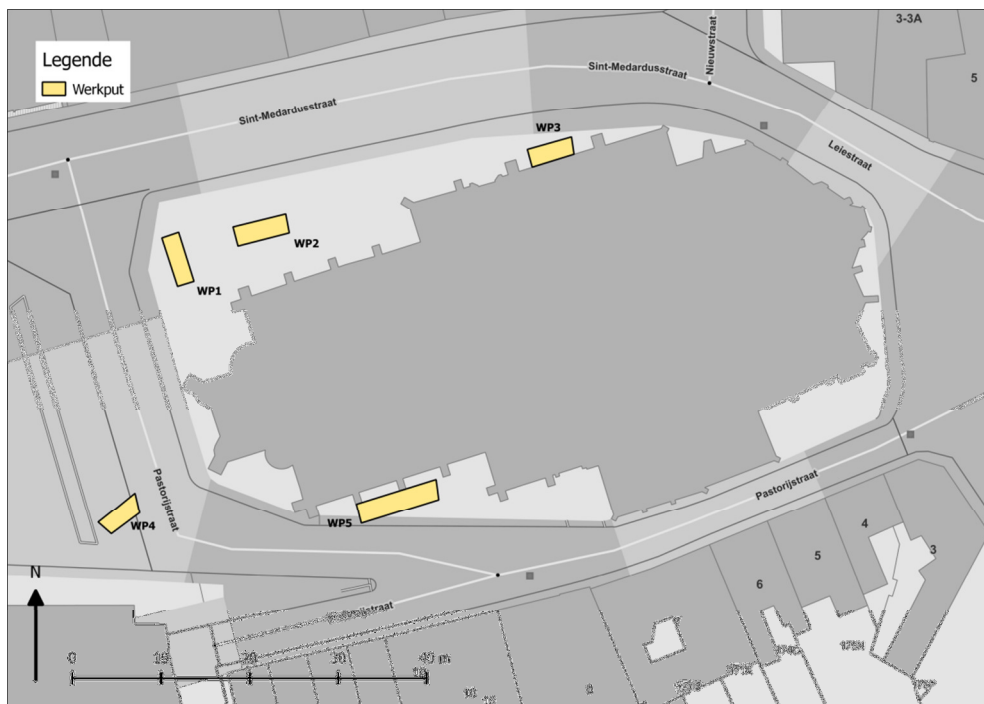
3.1.2. METHODE

Verspreid over het projectgebied werden 5 proefputten aangelegd. Drie putten werden aangelegd ter hoogte van het plein ten noorden van de kerk (WP1-3), 1 ter hoogte van de parkeerplaatsen ten noorden van het Pardoën (WP4) en 1 ten zuiden van de kerk (WP5). In totaal werd 64.8m² onderzocht. De totale onderzochte lengte bedraagt 31,7m.

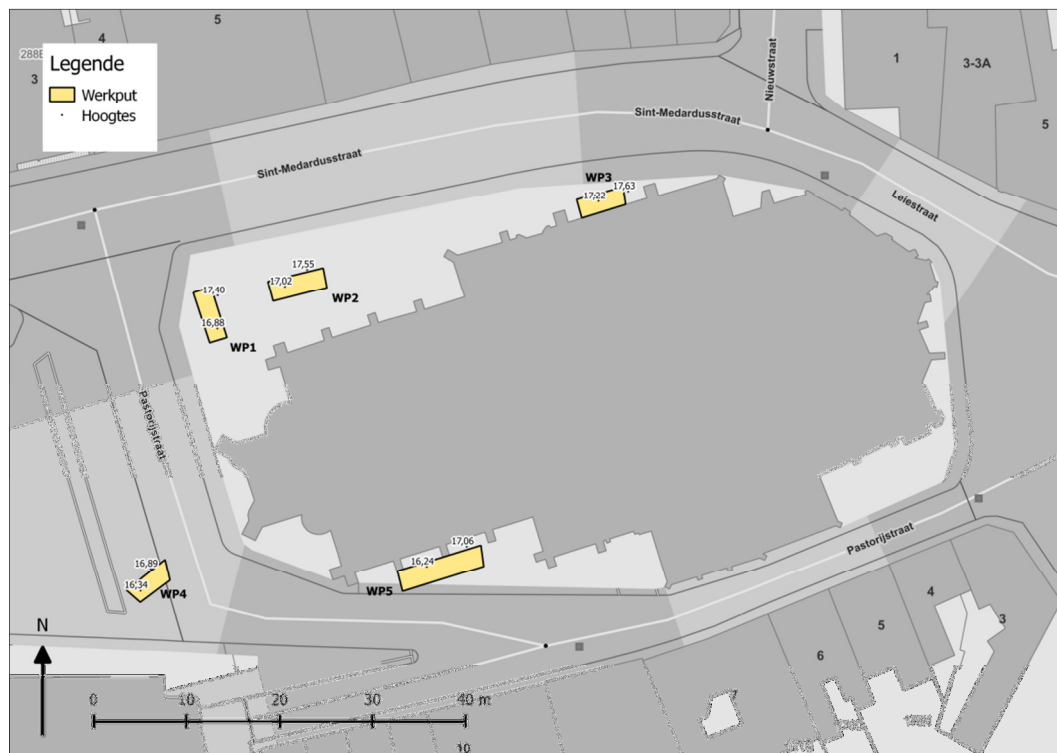
Figuur 58. Trap zij-ingang Sint-Medarduskerk

Wat de inplanting van de werkputten betreft, werd omwille van praktische redenen op enkele punten afgeweken van het voorstel (figuur 57). Aan zuidelijke zijde werd het puttenplan aangepast t.g.v. de aanwezigheid van een trap naar de zuidelijke zij-ingang van de kerk (figuur 58). Verder werd WP4 in overleg met de stad Wervik verschoven in zuidoostelijke richting, dit om minder hinder voor de omwonenden te veroorzaken.

Figuur 59. Algemeen puttenplan

De proefputten werden aangelegd tot op het eerste archeologisch niveau. Aan noordzijde van de kerk varieerde dit niveau tussen 16.64m TAW (WP1) en 17.25m TAW (WP3). Aan zuidelijke zijde situeerde de hoogte van het aangelegde vlak zich tussen 16.24m TAW en 16.51m TAW. Dit niveau correspondeert min of meer met het aangelegde niveau in WP4: ca. 16.34m TAW.

Figuur 60. Hoogtes 'maaveld' t.o.v. hoogtes archeologisch vlak

Alle menselijke resten die tijdens deze prospectie aan het licht kwamen en die zich in anatomisch verband bevonden, werden *in situ* beschreven door fysisch-antropoloog A. Pijpelink (ADC ArcheoProjecten, NL). Voor de gedetailleerde beschrijving kan verwezen worden naar de analoge skeletfiches. Alle botmateriaal dat niet aan een individu gekoppeld kon worden, werd ingezameld als los botmateriaal.

Enkel de schedel, wervelkolom, bovenste en onderste ledematen van het skelet werden digitaal ingemeten. Verder werd de standaard registratiemethode toegepast. Enkel aan grafkuilen wordt een spoornummer toegekend; in deze context kon echter nergens een aflijning van een grafkuil herkend worden. Er werden dan ook geen spoornummers in associatie met skeletten toegekend. Alle skeletten (*n*9) krijgen een individunummer. Alle menselijke resten in anatomisch verband worden ingetekend onder de aanduiding van vullingsnummer 20³⁶.

³⁶ Kistaflijningen worden ingetekend onder de aanduiding van vullingsnummer 10; in deze context kon evenwel nergens een kistaflijning herkend worden.

Met het oog op eventuele latere toepassing van fotogrammetrie, werden rond elk individu telkens 4 meetpennen aangebracht, die digitaal gekoppeld zijn aan het individunummer en waarvan de positie (X, Y en Z-coördinaten) exact gekend is. Verder werd, indien mogelijk, een hoogte genomen van schedel, bekken en voeten.

Er werd geopteerd om enkel de resten die volledig vrijgelegd konden worden, in deze fase uit te halen. Alle resten die slechts gedeeltelijk onderzocht konden worden omdat ze zich slechts gedeeltelijk in de werkput bevonden, werden na de fysisch-antropologische registratie zorgvuldig afgedekt, vooraleer de putten opnieuw gedicht werden. In totaal werden 5 skeletten gelicht.

In deze fase van het onderzoek werd geopteerd om geen monsters te nemen.

3.2. RESULTATEN

3.2.1. STRATIGRAFIE

Figuur 61. Bodemopbouw in WP1

Wat de zone ten noorden van de kerk betreft, kon volgende opbouw vastgesteld worden:

- huidige pleinverharding (ca. 10cm): kasseien gevat in cement
- onderbed, bestaande uit grind (ca. 5 tot 10cm)
- Daaronder situeert zich een sterk heterogeen pakket, gekenmerkt door sterk gefragmenteerd bouwmetaal. Het is niet helemaal duidelijk of dit pakket het kerkhofpakket

afdekt of er deel van uitmaakt.

Figuur 62. Bodemopbouw in WP4

Figuur 63. Bodemopbouw in WP5

Ter hoogte van werkput 4 werd volgende opbouw vastgesteld:

- Verharding parkeerzone (ca. 11.5cm)
- Onderbed, bestaande uit gele zavel (ca. 5cm)
- Grindpakket (ca. 6cm)
- Sterk heterogeen, donkerbruin zandleempakket, gekenmerkt door grote hoeveelheid baksteenpuin, witte kalkmortel, leisteen. In dit pakket werden heel wat mensen resten *ex situ* vastgesteld. Vermoedelijk is dit pakket te interpreteren als kerkhofpakket.

De opbouw ten zuiden van de kerk bestaat uit:

- Huidige verharding (ca. 13,5cm)
- Onderbed (gestabiliseerd zand), 4/5cm)
- Sterk heterogeen, donkerbruin zandleempakket, gekenmerkt door grote hoeveelheid baksteenpuin, witte kalkmortel, leisteen. In dit pakket werden menselijke resten *ex situ* alsook IND 1 en 2 (zie verder) vastgesteld. Vermoedelijk is dit pakket te interpreteren als kerkhofpakket.

3.2.2. ARCHEOLOGISCHE RESTEN

Figuur 64. Algemeen sporenplan

H. Werkput 1

In WP1 werden 3 menselijke resten in anatomisch verband vastgesteld: IND 3, 4 en 5. De diepte van de resten varieerde van 55cm tot 78cm t.o.v. de huidige pleinverharding:

INDIVIDUNUMMER	HOOGTE MAAIVELD (+m TAW)	HOOGTE SCHEDEL (+m TAW)	DIEPTE SCHEDEL T.O.V. MAAIVELD (cm)
IND03	17,36m TAW	16,81	55cm
IND04	17,36	16,71	65cm
IND05	17,4	16,62	78cm

I. IND 03

Individunummer: **3**

Spoor: /

Vondstnummer: 6

Fotonummer: F3

IND 3 werd gelicht.

Skelet compleet: nee. Linkerzijde, onderlichaam en bovenkant schedel verstoord

Conservatie bot: goed

Hoogte schedel: 16,81m TAW

Kist: niet zichtbaar

Ligging: Rug

Oriëntatie: W-O

Ingewikkeld: niet zichtbaar

R Arm: /

L Arm: /

Benen: /

Nagels: /

Kledij(-elementen):/

Geslacht: onduidelijk. Vrouw?

Leeftijd: Adult

Ziekteverschijnselen: /

Andere:/

Figuur 65. Individu 3

Individunummer: **4**
 Spoor: /
 Vondstnummer: 7, 13
 Fotonummer: F4
 IND 4 werd niet gelicht.

Skelet compleet: Onderbenen situeren zich in het oostprofiel.
 Conservatie bot: gemiddeld tot goed
 Hoogte schedel: 16,71m TAW
 Kist: niet zichtbaar
 Ligging: Rug
 Oriëntatie: W-O
 Ingewikkeld: mogelijk ingewikkeld in lijkwade (compact ter hoogte van schouders en knieën).
 Aanwezigheid speldje (v13), aangetroffen ter hoogte van linkeroor, lijkt ook in deze richting te wijzen.
 R Arm: op de buik
 L Arm: op de rechter elleboog
 Benen: gestrekt
 Nagels: /
 Kledij(-elementen):/
 Geslacht: /
 Leeftijd: kind, ca. 6jaar
 Ziekteverschijnselen: /
 Andere: groene verkleuring ter hoogte van de ribben en linkeroor. Verkleuring oor als gevolg van een speldje, vermoedelijk afkomstig van lijkwade.

Figuur 66. Individu 4

Individunummer: 5

Spoor: /

Vondstnummer: 8

Fotonummer: F5

IND 5 werd niet gelicht.

Skelet compleet: Onderlichaam situeert zich in het oostprofiel. Linkerarm verstoord (omgedraaid).

Conservatie bot: goed

Hoogte schedel: 16,62m TAW

Kist: niet zichtbaar

Ligging: Rug

Oriëntatie: W-O

Ingewikkeld: vermoedelijk geen inwikkeling

R Arm: /

L Arm: /

Benen: /

Nagels: /

Kledij(-elementen):/

Geslacht: man?

Leeftijd: Adult

Ziekteverschijnselen: /

Andere:/

Figuur 67. Individu 5

J. Proefput 2

In WP2 werden 2 menselijke resten in anatomisch verband vastgesteld. De diepte van de resten varieerde van 49cm tot 62cm t.o.v. de huidige pleinverharding:

INDIVIDUNUMMER	HOOGTE MAAIVELD (+m TAW)	HOOGTE SCHEDEL (+m TAW)	DIEPTE SCHEDEL T.O.V. MAAIVELD (cm)
IND06	17,55	17,06	49
IND09	17,49	16,87	62

Individunummer: 6
Spoor: /
Vondstnummer: 9, 10
Fotonummer: F6
IND 6 werd gelicht.

Skelet compleet: neen. Onderlichaam verstoord.
Conservatie bot: goed
Hoogte schedel: 17,06m TAW
Kist: Aanwezigheid nagels (v10) duidt op de aanwezigheid van een kist. Vorm: rechthoekig?
Ligging: Rug
Oriëntatie: W-O
Ingewikkeld: speldjes (v10) duiden op inwikkeling in een lijkwade. Lichaam ligt evenwel niet helemaal compact.
R Arm: /
L Arm: /
Benen: /
Nagels: ja.
Kledij(-elementen):/
Geslacht: man
Leeftijd: Adult, 40+
Ziekteverschijnselen: /
Andere: tanden/kiezen ante mortem verloren

Figuur 68. Individu 6

Individunummer: 9
Spoor: /
Vondstnummer: 14
Fotonummer: F12
IND 9 werd niet gelicht.

Skelet compleet: neen. Onderlichaam verstoord. Bovenlichaam in westprofiel
Conservatie bot: goed
Hoogte schedel: 16,87m TAW
Kist: Aanwezigheid nagels duidt op de aanwezigheid van een kist. Vorm: rechthoekig?
Ligging: Rug
Oriëntatie: W-O
Ingewikkeld: nee
R Arm: op de buik
L Arm: op de buik
Benen: gestrekt
Nagels: ja
Kledij(-elementen):/
Geslacht: man?
Leeftijd: Adult
Ziekteverschijnselen: /
Andere: Oriëntatie iets ZW-NO

Figuur 69. Individu 9

K. Proefput 3

In WP3 werden 2 menselijke resten in anatomisch verband vastgesteld. De diepte van de resten varieerde van 33cm tot 48cm t.o.v. de huidige pleinverharding:

INDIVIDUNUMMER	HOOGTE MAAIVELD (+m TAW)	HOOGTE SCHEDEL (+m TAW)	DIEPTE SCHEDEL T.O.V. MAAIVELD (cm)
IND07	17,72	17,24	48
IND08	17,63	17,3	33

Individunummer: 7

Spoor: /

Vondstnummer: 11

Fotonummer: F8

IND 7 werd gelicht.

Skelet compleet: ja

Conservatie bot: goed

Hoogte schedel: 17,24m TAW

Kist: niet zichtbaar

Ligging: Rug

Oriëntatie: W-O

Ingewikkeld: nee

R Arm: langs het lichaam

L Arm: op de buik

Benen: gestrekt

Nagels:

Kledij(-elementen):/

Geslacht: man

Leeftijd: Adult, (30+)

Ziekteverschijnselen: /

Andere: Ligt pal naast de kerk. Positie schedel op de rechterzijde. Ante mortem tandverlies (30+)

Figuur 70. Individue 7

Individunummer: **8**
Spoor: /
Vondstnummer: 12
Fotonummer: F9
IND 8 werd niet gelicht.

Skelet compleet: Onderlichaam in het oostprofiel
Conservatie bot: gemiddeld tot goed
Hoogte schedel: 17,30m TAW
Kist: niet zichtbaar
Ligging: Rug
Oriëntatie: W-O
Ingewikkeld: schouders compact, mogelijk ingewikkeld
R Arm: /
L Arm: /
Benen: /
Nagels: nee
Kledij(-elementen):/
Geslacht: onduidelijk
Leeftijd: Adult
Ziekteverschijnselen: /
Andere: /

Figuur 71. Individu 8

L. Proefput 4

WP4 werd aangelegd tot op het niveau waarop een schedel geraakt werd (16.51m TAW). Aanvankelijk werd aangenomen dat deze deel uitmaakte van een lichaam in anatomisch verband, naar analogie met de andere werkputten. Naderhand bleek echter dat de schedel te interpreteren was als los botmateriaal.

Op 22cm t.o.v. de huidige verharding werd een bakstenen structuur (S2) aangetroffen. Het gaat om een restant waarvan de zuidelijke zijde vlak afgewerkt was en die zich verder uitstrekte in noordelijke richting. De breedte van S2 bedroeg 64cm; de onderzochte hoogte 30cm (6 baksteenlagen). Het geheel is opgetrokken met paarse en rode bakstenen van het formaat 20.5x5cm en vrij harde witbeige kalkmortel. Aan oostelijke zijde, ter hoogte van de grens van de werkput, kon de aanzet van een uitsprong geregistreerd worden. Hoewel dit slechts beperkt onderzocht kon worden, leek deze minder diep gefundeerd. De onderkant situeerde zich hier immers op 48cm t.o.v. de bovenkant van de huidige verharding.

Stratigrafisch wordt S2 enkel afgedekt door recente pakketten, die in verband te brengen zijn met de verharding van het plein.

Figuur 72. Overzichtsfoto bakstenen structuur S2

M. Proefput 5

In WP5 werden 2 menselijke resten in anatomisch verband vastgesteld. De diepte van de resten varieerde van 58cm tot 59cm t.o.v. het maaiveld:

INDIVIDUNUMMER	HOOGTE MAAIVELD (+m TAW)	HOOGTE SCHEDEL (+m TAW)	DIEPTE SCHEDEL T.O.V. MAAIVELD (cm)
IND01	17,06	16,47	59
IND02	17,06	16,48	58

Individunummer: 1

Spoor: /

Vondstnummer: 1

Fotonummer: F2

IND 1 werd gelicht.

Skelet compleet: nee. Verstoord door de aanleg van Individu 2.

Conservatie bot: gemiddeld tot goed

Hoogte schedel: 16,47m TAW

Kist: Aanwezigheid nagels duidt op de aanwezigheid van een kist. Vorm: niet af te leiden

Ligging: Rug

Oriëntatie: W-O

Ingewikkeld: niet waar te nemen

R Arm: /

L Arm: /

Benen: /

Nagels: ja

Kledij(-elementen):/

Geslacht: man?

Leeftijd: Adult, 40+?

Ziekteverschijnselen: /

Andere: Ligt onder individu 2.

Figuur 73. Individu 1

Individunummer: **2**

Spoor: /

Vondstnummer: 2

Fotonummer: F2

IND 2 werd gelicht.

Skelet compleet: nee. Onderlichaam verstoord. Linkerarm verplaatst.

Conservatie bot: goed

Hoogte schedel: 16,48m TAW

Kist: Aanwezigheid nagels duidt op de aanwezigheid van een kist. Vorm: niet af te leiden

Ligging: Rug

Oriëntatie: W-O

Ingewikkeld: niet zichtbaar

R Arm: /

L Arm: /

Benen: /

Nagels: ja

Kledij(-elementen):/

Geslacht: man?

Leeftijd: Adult, 40+?

Ziekteverschijnselen: /

Andere: Ligt bovenop Individu 1

Figuur 74. Individu 2

3.3. INTERPRETATIE

Tijdens de prospectie werden op zeer geringe afstand t.o.v. de huidige verharding 9 inhumaties vastgesteld. Zeven individuen situeren zich aan noordelijke zijde van de kerk en 2 aan zuidelijke zijde. De schedel die bepalend was voor de aanleg van het archeologisch vlak in WP4 bleek uiteindelijk geen deel uit te maken van een skelet in anatomisch verband. De schedel maakte wel deel uit van het kerkhofpakket.

De aangetroffen individuen zijn in verband te brengen met het uitgestrekte kerkhof dat zich vanaf de late Middeleeuwen rondom de Sint-Medarduskerk bevond. Deze begraafplaats, begrensd door een U-vormige kerkhofmuur, wordt vanaf 1560 op verschillende historische kaarten van Wervik afgebeeld. Op basis van historische bronnen kan afgeleid worden dat de afbraak van de kerkhofmuur te situeren is tussen 1794 en 1813. De opgave van het kerkhof is m.a.w. in deze periode te situeren.

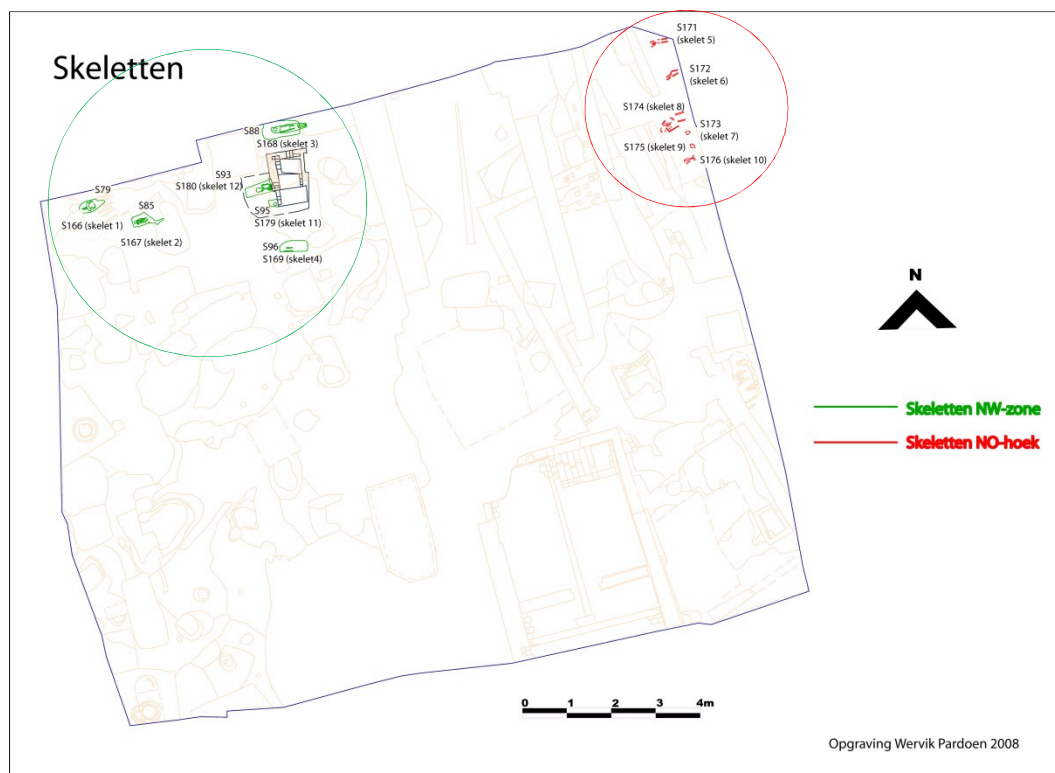
Slechts in 4 gevallen kon met zekerheid vastgesteld worden dat de overledenen begraven zijn in kisten. Deze conclusie is gebaseerd op de aanwezigheid van kistnagels rond de lichamen; de kisten zelf zijn volledig vergaan. In 2 gevallen werden ter hoogte van het lichaam speldjes aangetroffen, wat wijst op het gebruik van een lijkwade. In 1 geval werden zowel speldjes als kistnagels aangetroffen, wat mogelijk wijst dat het lichaam eerst ingewikkeld is in een lijkwade en daarna begraven is in een kist. Alle skeletten zijn conform de christelijke traditie begraven met het hoofd in het westen en de voeten in het oosten. Aan de basis hiervan ligt het geloof dat de doden op de Dag des Oordeels uit de dood zullen ontwaken en de verrezen Christus in het oosten zullen zien. Verder kon geconcludeerd worden dat het om 8 oudere volwassenen en 1 kind van ca. 6 jaar gaat.

In deze fase van het onderzoek kunnen de menselijke resten niet gedateerd worden op basis van contextuele gegevens³⁷. In slechts 1 geval (IND 7) kan met zekerheid gesteld worden dat het skelet volledig is en bijgevolg niet verstoord is door jongere begravingen/ingrepen. Het is dan ook verleidelijk om dit individu, dat bijna tegen de noordelijke kerkmuur begraven is, te linken aan de recentere gebruiksfasen van het kerkhof (18de/19de eeuw). In 4 gevallen kon een verstoring van het graf waargenomen worden. In 1 van deze 4 gevallen (IND 1) kon bepaald worden dat het graf verstoord werd door een jongere bijzetting. In de andere 3 gevallen kon de aard van de verstoring binnen het huidig onderzoek niet bepaald worden. Vier individuen konden slechts gedeeltelijk binnen de grenzen van de aangelegde werkputten onderzocht worden. De compleetheid van het skelet kon dan ook niet volledig bepaald worden. Het is vrij waarschijnlijk dat ook deze 8 skeletten behoren tot de jongere gebruiksfasen van het kerkhof, maar -rekening houdende met de lange gebruiksduur van het kerkhof en de hoge intensiteit van begraven- valt het niet uit te sluiten dat er ook oudere bijzettingen voorkomen. Zelfs het voorkomen van laatmiddeleeuwse bijzettingen op dit niveau valt niet uit te sluiten.

³⁷ Wat de toepassing van radiokoolstofdateringen op postmiddeleeuwse skeletten betreft, dient opgemerkt te worden dat deze dateringmethode niet geschikt is voor menselijke resten die jonger zijn dan 1650 n. Chr. (ERVYNCK E.A. 2009, 246). In de postmiddeleeuwse periode werd het gehalte aan ¹⁴C in de atmosfeer immers drastisch beïnvloed door de steeds frequentere verbranding van fossiele brandstoffen.

In WP4 werden binnen de uitgegraven diepte (55cm t.o.v. de huidige verharding) geen menselijke resten *in situ* vastgesteld. Het puinrijke pakket, gekenmerkt door de aanwezigheid van los botmateriaal, is zonder twijfel te interpreteren als kerkhofpakket. M.a.w. zijn ook in deze zone, en waarschijnlijk ook op dit niveau, inhumaties te verwachten.

Deze vaststelling sluit aan bij de bevindingen van het onderzoek van de site Pardoën. Tijdens de opgraving n.a.v. de bouw van het nieuwe RVT werden 12 skeletten, volledig of gedeeltelijk, aangetroffen³⁸. De concentratie in de noordwestelijke zone van het projectgebied (Figuur 75, groen) is wellicht eerder in verband te brengen met het 'Heilig Geesthuis'. Deze skeletten bevonden zich in duidelijk afgelijnde grafkuilen, ingegraven in de natuurlijke bodem. De 6 skeletten op de noordoostelijke rand van het projectgebied daarentegen zijn hoogstwaarschijnlijk met het Sint-Medarduskerkhof in verband te brengen (Figuur 75, rood). De stratigrafische context vertoont sterke overeenkomsten met de huidige waarnemingen. De aanwezigheid van een grafkuil kon nergens vastgesteld worden; de skeletten situeerden zich in een sterk verstoord en ca. 0,5m dik lichtbruin pakket met puinfragmenten. Deze skeletten werden gedateerd tussen de late middeleeuwen en het einde van de 18de eeuw³⁹. Eén bijzetting, gekenmerkt door de aanwezigheid van een stempelzegel, is mogelijk te dateren op het einde van de 15de eeuw.

Figuur 75. Opgravingsplan Site Pardoën (BRADT, BOT & ACKE 2008, digitale bijlage)

³⁸ BRADT, BOT & ACKE 2008, 36-41.

³⁹ BRADT, BOT & ACKE 2008, 30-35.

Tabel 1: Hoogtegegevens skeletten huidig onderzoek vs. onderzoek site Pardoen

INDIVIDUUMNUMMER	HOOGTE +m TAW		
Ruben Willaert bvba			
IND01	16,47		
IND02	16,48		
IND03	16,81		
IND04	16,71		
IND05	16,62		
IND06	17,06		
IND07	17,24		
IND08	17,3		
IND09	16,87		
Monument Vandekerckhove NV	NW concentratie		NO concentratie
Skelet 1	15,245	Skelet 5	14,745
Skelet 2	15,075	Skelet 6	14,735
Skelet 3	15,005	Skelet 7	14,725
Skelet 4	14,795	Skelet 8	14,725
Skelet 11	/	Skelet 9	14,725
Skelet 12	/	Skelet 10	14,735

Vergelijking van de TAW-gegevens (tabel 1) toont aan dat de graven, aangetroffen bij het onderzoek van de site Pardoen, ca. 2.06m dieper liggen dan de skeletten ten noorden van de kerk, 1.72m dieper dan de skeletten ten zuiden van de kerk en 1.76m dieper dan de schedel in WP4.

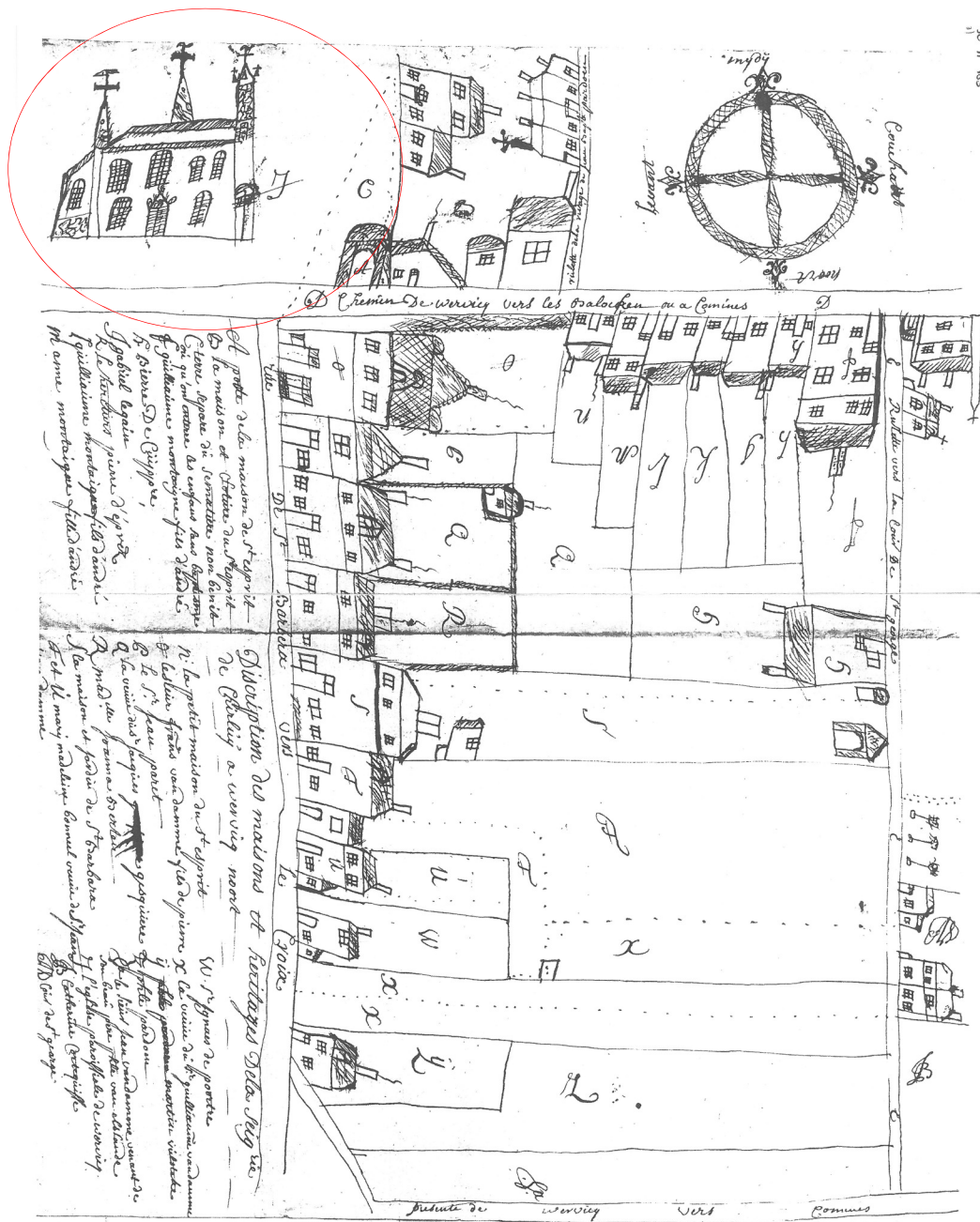
Tijdens de opgraving van de site Pardoen werden tevens bakstenen restanten aangetroffen, die mogelijk in verband te brengen zijn met de begraafplaats van de Sint-Medaduskerk⁴⁰. Het gaat o.a. om een vermoedelijk wegrestant, aangetroffen op 14,655m TAW. Dit restant gekenmerkt door bakstenen (22x9,5x4,5cm) die op hun kant geplaatst zijn, is mogelijk te interpreteren als een kerkhofwegje tussen het 'Heilig Geesthuis' en de begraafplaats.

Parallel met dit restant kwamen in de noordoostelijke zone van het opgravingsterrein van de site Pardoen ook verschillende losstaande muurtjes met een NNW-ZZO oriëntatie voor. De hoogte waarop deze sporen voorkwamen, varieert van 15,07 tot 14,34m TAW. De restanten waren opgebouwd uit bakstenen van 24x11x5cm en 23,5x11,5x5cm. Mogelijk zijn deze restanten, die doorgaans slechts 1 baksteen breed zijn en in heel wat gevallen uit nog slechts 1 baksteenlaag bestonden, te interpreteren als kerkhofmuurtjes. Het voorkomen van kerkhofwegjes en -muurtjes wordt bovendien vermeld in de historische bronnen⁴¹.

⁴⁰ BRADT, BOT & ACKE 2008, 30-35.

⁴¹ DEFRENCQ 1966, 148-149.

Wat de westelijke zone van de begraafplaats betreft, dient verder gewezen te worden op de (vermoedelijke) aanwezigheid van een aparte zone voor niet-gedoopte kinderen. Deze zone wordt op een kaart uit de late 17de eeuw (vermoedelijk 1681-1689) gesitueerd ter hoogte van de grens met het domein van het 'Heilig Geesthuis' en aangeduid met de letter C. Volledigheidshalve dient hier wel aan toegevoegd te worden dat alle skeletten die deel uitmaakten van de noordoostelijke concentratie op figuur 75 volwassenen waren.

Figuur 76. Kaart uit de late 17de eeuw (vermoedelijk 1681-1689), met aanduiding van de Sint-Medarduskerk en zone C (met dank aan S. Masil)

Het bakstenen restant dat in werkput 4 aan het licht kwam, lijkt op basis van materiaalgebruik eerder tot een recente fase te behoren. Gezien de beperkte registratie, blijft de vraag m.b.t. de precieze functie en datering voorlopig onbeantwoord. Het is vrij onwaarschijnlijk dat het restant in verband te brengen is met het kerkhof. Enkel kan gesteld worden dat het muurrestant zich situeert binnen de begrenzing van de Hospice des Vieillards. Projectie van de oostelijke tuinmuur van de Hospice des Vieillards op de huidige GRB-kaart (figuur 48) toont aan dat het restant vrijwel zeker niet met deze muur in verband te brengen is.

3.4. EVALUATIE EN ADVIES

3.4.1. ALGEMEEN

Het advies dat hieronder geformuleerd wordt, is enkel van toepassing op het projectgebied, zoals bepaald in de *bijzondere voorwaarden* opgemaakt door het Agentschap Onroerend Erfgoed (figuur 77, blauw). De oppervlakte van dit onderzoeksgebied bedraagt 1935m². De trap aan zuidelijke zijde van de kerk, ter hoogte van de zij-ingang, wordt behouden; deze zone (ca. 20m²) is niet bedreigd door de geplande werken⁴².

De Sint-Medardusstraat en de Pastorijstraat, die tevens deel uitmaken van de omgevingswerken, vallen buiten de begrenzing van het huidige onderzoeksgebied. Rekening houdende met het feit dat de noordelijke en zuidelijke begrenzing van het aangesneden kerkhof zich vermoedelijk ter hoogte van beide straten situeert, impliceert dat ook bij deze werken de nodige tijd en middelen voorzien zullen moeten worden om eventueel aanwezige sporen/vondsten te registreren.

Figuur 77. Synthesekaart

⁴² Schriftelijke mededeling Tractebel op 10/2/2017: De trap aan de zuidzijde rechtover Pastorijstraat 7 blijft behouden.

3.4.2. EVALUATIE EN ADVIES PROJECTGEBIED

Het doel van het archeologisch vooronderzoek is het maken van een archeologische evaluatie van het projectgebied en het bepalen van de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten.

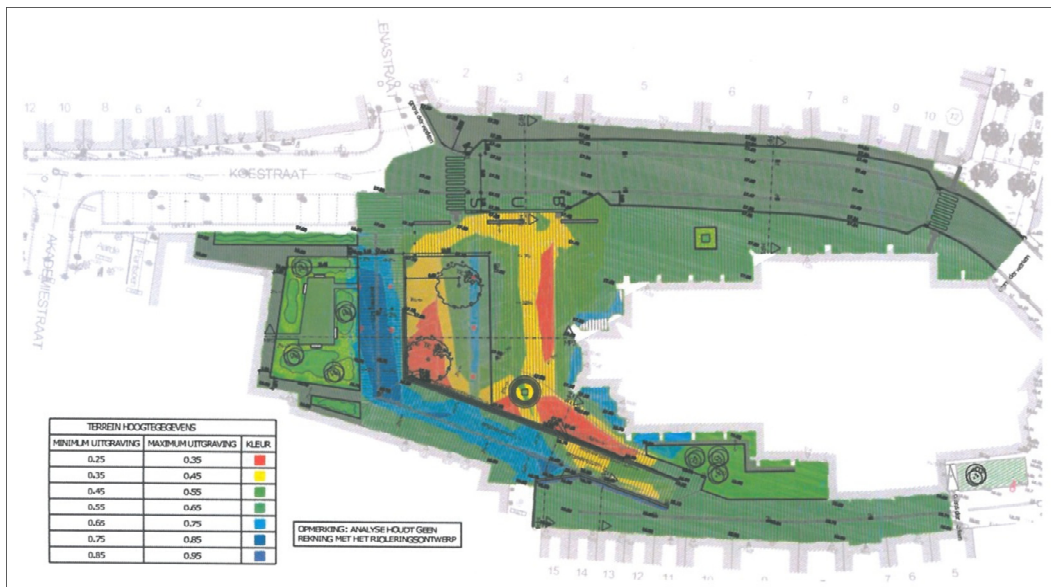
Algemeen kan gesteld worden dat zowel ten noorden als ten zuiden van de Sint-Medarduskerk binnen de uitgraafdiepte, zoals bepaald in het bestek (ca. 60cm), menselijke resten in anatomisch verband werden aangetroffen. Het niveau waarop de resten aangetroffen zijn, varieert van 33cm tot 78cm t.o.v. het 'maaiveld'. Het heterogene pakket in WP4, gekenmerkt door de aanwezigheid van los botmateriaal, is zonder twijfel te interpreteren als een kerkhofpakket. De verwachting is dat ook hier skeletten binnen de verstoringsdiepte te verwachten zijn. De skeletten kunnen in deze fase van het onderzoek niet gedateerd worden. Waarschijnlijk is het gros van de skeletten te koppelen aan de recentere gebruiksfasen van het kerkhof, maar oudere (laatmiddeleeuwse) graven zijn niet uit te sluiten.

Binnen de evaluatie dienen mogelijkheden gezocht te worden om in situ-behoud te bewerkstelligen en, indien dit niet kan, er aanbevelingen worden geformuleerd voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen).

Op de evaluatievergadering van 16/11/2016 werd door de uitvoerders van het archeologisch onderzoek de vraag gesteld of de diepte van de geplande werken nog gewijzigd kon worden in functie van maximaal behoud *in situ*⁴³. Op basis van de bestaande topografische meting en het ontwerpplan werd een analyse gemaakt door Tractebel⁴⁴. De analyse werd bijgevoegd als bijlage 1. De analyse resulteert in figuur 78. Uit de studie blijkt dat het niet aangewezen is om de dikte van de wegkoffer van de Medardusstraat (60cm), de Pastorijstraat en de zone rond de kerk (60cm) en de overige voetpaden (50cm) te reduceren.

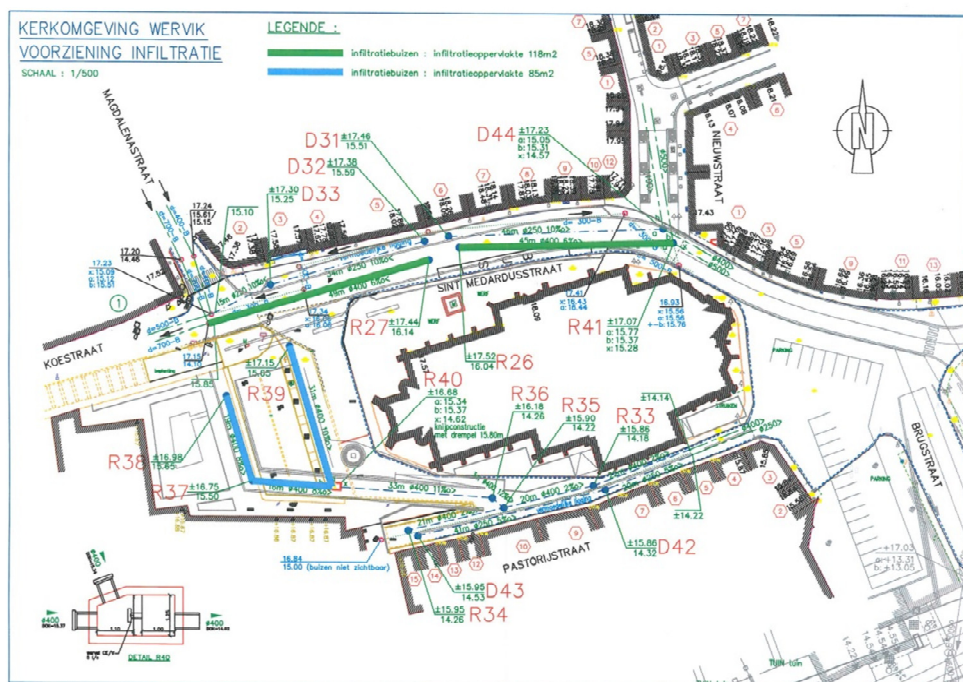
⁴³ Cfr. Omgevingswerken Sint Medarduskerk, VERSLAG van de VERGADERING d.d. 16 november 2016, opgemaakt door Studiebureau Cnockaert.

⁴⁴ KERKOMGEVING WERVIK NOTA AFGRAVING.

Figuur 78. Analyse afgraving Tractebel (met dank aan Tractebel)

Deze figuur houdt geen rekening met het rioleringsontwerp. Dit ontwerp betreft figuur 79 hieronder.

Figuur 79. Rioleringsontwerp (met dank aan Studiebureau Cnockaert)

Op het overleg van 18/1/2017 werd de implicatie van de analyse van Tractebel besproken met de stad Wervik, het Agentschap Onroerend Erfgoed, Studiebureau Cnockaert en Tractebel. Aangezien de verstoringsdiepte niet gewijzigd kan worden, is een behoud *in situ* niet mogelijk en dient een vlakdekkende opgraving tot de maximale uitgraafdiepte geadviseerd te worden.

Het aantal te verwachten skeletten binnen de begrenzing van het onderzoeksgebied is zeer moeilijk in te schatten. Er werden 9 individuen aangetroffen op een oppervlakte van 64,7m². Een pure wiskundige extrapolatie geeft een getal van 269 skeletten op een oppervlakte van ca. 1935m². Rekening houdende met de niet-bedreigde trapzone, geeft de theoretische extrapolatie een getal van 266 skeletten.

Deze **onderzoeksvragen** dienen in het vervolgonderzoek minimaal beantwoord te worden:

- Wat is de omvang van de begraafplaats? Zijn er aanwijzingen dat de begrenzing van de begraafplaats gewijzigd werd in de loop der eeuwen?
- In welke mate is de begraafplaats verstoord en / of (lokaal) geruimd?
- Kan er op basis van de resultaten een ruimtelijke en/of chronologische indeling van de begraafplaats worden gemaakt? Werden mannen anders begraven dan vrouwen, volwassen anders dan kinderen?
- Kan informatie afgeleid worden m.b.t. de begravingdensiteit, uitgedrukt in minimum aan individuen per oppervlakte? Zijn er aanwijzingen voor variaties in densiteit binnen de begraafplaats en zo ja, wat is de mogelijke verklaring hiervoor?
- Bevinden de begravingen zich op verschillende niveaus?
- Betreft het begravingen in volle grond, kisten, bekiste grafkuil,...?
- Zijn er elementen die kunnen wijzen op een begrafenisritueel (bijgiffen, positie van het lichaam en ledematen, balseming...) en zo ja welke informatie valt hieruit af te leiden?
- Wat is het fysieke aspect van de eventuele funeraire structuren (kistvorm en -assemblage, grafkuil, grafkelders, grafstenen, kniekelpot ...)?
- Zijn er aanwijzingen voor een begraving met kledij of in een lijkwade?
- Welke post-depositionele processen kunnen waargenomen worden?
- Hoe is de begraafplaats afgebakend en gescheiden van de zone met bewoning?
- Hoe is de bewaringstoestand (preservatie) en de volledigheid van de skeletten en aanverwante sporen?
- Welke conclusies kunnen worden getrokken uit de basisanalyse van de skeletten? Leeftijd, lengte, geslachtsverdeling, enz...
- Welke conclusies kunnen worden getrokken uit de analyse van de geselecteerde individuen? Paleopathologieën, traumata, voedingspatroon, enz...
- Kunnen er op basis van eventuele patronen in het grafritueel statusgroepen worden gereconstrueerd? En zo ja: bestaat er een relatie tussen gezondheid en status; waren personen die tot een zogenaamde hogere statusgroep behoorden gezonder en leefden zij langer?
- Wat is het wetenschappelijk potentieel voor verder onderzoek op deze skeletpopulatie?
- Welke informatie kan afgeleid worden m.b.t. de fundering van de Sint-Medarduskerk?

Tenslotte dient gewezen te worden op de complexiteit en de fasering van de geplande werken, incl. de rioleringswerken in de Sint-Medardusstraat en de Pastorijstraat. Het is dan ook van cruciaal belang dat het archeologisch onderzoek in nauw overleg met de aangestelde aannemers van deze werken verloopt. Verder dient gestreefd te worden naar zo weinig mogelijk hinder voor de omwonenden.

3.5. BIBLIOGRAFIE

BRADT TH., BOT B. & ACKE B. 2008, *Archeologisch onderzoek. Site Pardoën Wervik (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport-november 2008*. Onuitgegeven rapport Monument Vandekerckhove NV.

DEFRANCO R. 1966, *Bijdragen tot de geschiedenis van Wervik, deel III*, Wervik.

ERVYNCK A., DEGRYSE P., VANDENABEELE P. & VERSTRAETEN G. 2009, *Natuurwetenschappen en archeologie. Methode en interpretatie*. Leuven/Den Haag.

4. BIJLAGEN

4.1. NOTA TRACTEBEL

KERKOMGEVING WERVIK

NOTA AFGRAVING

Titel	Kerkomgeving Wervik
Opdrachtgever	Stad Wervik
Contactpersoon opdrachtgever	
Indiener	Tractebel (Tractebel Engineering n.v.) Kortrijksesteenweg 1144a - 9051 Sint-Denijs-Westrem T +32 9 242 92 20- info@tractebel.engie.com
Contactpersoon indiener	Hans Lambrecht
Datum	15/12/2016
Versienummer	1
Projectnummer	P.000137

INHOUD

1. Inleiding	3
2. Typeprofielen	4
3. Analyse	5

1. INLEIDING

Voor de geplande herinrichting van de omgeving rond de Sint-Medarduskerk werd begin september '16 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd. Er werden op 5 locaties proefputten gegraven.

Op 16/11 werden de resultaten van het vooronderzoek archeologie rond de Sint Medarduskerk besproken.

Uit de resultaten van het vooronderzoek blijkt dat er menselijke resten in anatomisch verband aangetroffen werden.

Deze nota heeft tot doel om na te gaan of de diepte van de geplande werken nog aangepast kan worden, zodat minder archeologisch erfgoed verstoord wordt.

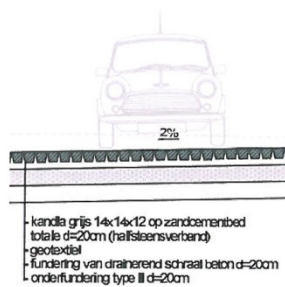
Op basis van de bestaande topografische meting en het ontwerp zal een analyse worden opgesteld waar de uitgraafdieptes bepaald worden.

De uiteindelijke beslissing over de aard en de grootschaligheid van de vlakdekkende opgraving ligt bij het Agentschap Onroerend Erfgoed.

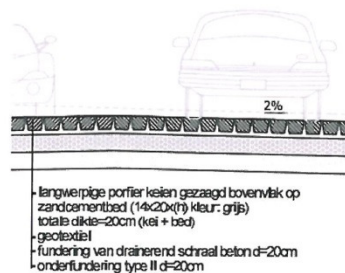
2. TYPEPROFIELEN

De totale wegkoffer van de verharde zones zijn in nieuwe toestand 50 of 60cm dik.

De rijweg van de Medardusstraat bestaat uit porfier keien (figuur 1). De Pastorijstaat en de zone rond de kerk betreft grijze kandla (figuur 2). Beiden worden gelegd op een zandcementbed met een bijkomende fundering en onderfundering. De totale dikte is 60cm. Al deze zones betreffen zones die belast worden met verkeer. Ook het plein voor de kerk wordt belast met ceremoniewagens.

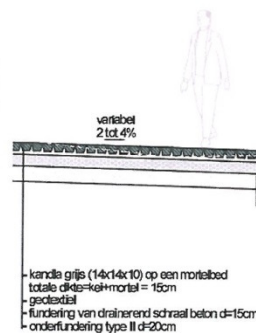
figuur 1: typeprofiel Medardusstraat

figuur 2: typeprofiel Pastorijstraat

De grofkorrelige onderfundering van 20cm kan niet verminderd worden daar de deze de vorstwering, anticapillariteit en draagkracht verzekerd. Ook de fundering van 20 cm drainerend schraal beton dient aangehouden te worden teneinde voldoende draagkracht te verzekeren. Er werd gekozen voor kanda grijs en porfier keien. Deze stenen zijn niet goedkoop. Het zou jammer zijn om te besparen op de fundering door deze minder dik aan te leggen om nadien geconfronteerd te worden met verzakkingen.

De overige voetpaden (figuur 3) hebben een wegkoffer van 50cm. Omwille van dezelfde redenen is het niet aangewezen de dikte te reduceren.

Figuur 3: typeprofiel voetpaden

3. ANALYSE

Om de uitgraafdieptes te kennen werd een analyse uitgevoerd. Als input voor de analyse werd een vergelijking opgesteld tussen de bestaande TAW maaiveldpeilen en de TAW hoogte van de onderzijde van de nieuwe wegwijk.

